

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PRÁVNICKÁ

Katedra právních dějin

Akademický rok: 2011/2012

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Znárodnění a konfiskace podle dekretů prezidenta republiky

Jméno a příjmení: Petra Brýlová

Vedoucí práce: JUDr. Petr Beránek, Ph.D.

Plzeň 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: „Znárodnění a konfiskace podle dekretů prezidenta republiky“ zpracovala samostatně, že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

Petra Brýlová

Poděkování

Upřímně děkuji vedoucímu své diplomové práce JUDr. Petrovi Beránkovi, Ph.D. za vstřícnost, odborné rady i cenné připomínky. Bez jeho pomoci by tato diplomová práce vůbec nevznikla.

Plzeň, březen 2012

OBSAH

1.	ÚVOD.....	1
2.	HISTORICKÉ SOUVISLOSTI.....	3
2.1.	PREZIDENT.....	6
2.2.	EXILOVÁ VLÁDA.....	8
2.3.	STÁTNÍ RADA.....	9
2.4.	PRÁVNÍ RADA.....	11
2.5.	VZNIK DEKRETÁLNÍ PRAVOMOCI PREZIDENTA REPUBLIKY.....	12
2.6.	RATIHABICE.....	15
2.7.	ČESKO-NĚMECKÉ VZTAHY PO OKUPACI.....	16
3.	ZNÁRODŇOVACÍ A KONFISKAČNÍ DEKRETY.....	18
3.1.	KOŠICKÝ VLÁDNÍ PROGRAM.....	18
3.2.	NÁRODNÍ SPRÁVA.....	20
3.3.	ZNÁRODŇOVACÍ DEKRETY.....	27
3.3.1.	ZNÁRODNĚNÍ FILMU.....	30
3.3.2.	ZNÁRODNĚNÍ DOLŮ A PRŮMYSLOVÝCH PODNIKŮ.....	31
3.3.3.	ZNÁRODNĚNÍ POTRAVINÁŘSKÉHO PRŮMYSLU.....	34
3.3.4.	ZNÁRODNĚNÍ BANK A POJIŠŤOVEN.....	35
3.3.5.	VZNIK ZÁVODNÍCH A PODNIKOVÝCH RAD.....	36
3.4.	KONFISKAČNÍ DEKRETY.....	37
3.4.1.	KONFISKACE ZEMĚDĚLSKÉHO MAJETKU.....	40
3.4.2.	KONFISKACE NEPŘÁTELSKÉHO MAJETKU.....	46
4.	DŮSLEDKY PŘIJETÍ DEKRETŮ.....	50
5.	ZÁVĚR.....	54
6.	SUMMARY.....	57
7.	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	60

1. Úvod

Předkládaná diplomová práce se věnuje zásahům do vlastnictví po ukončení 2. světové války, zejména otázkám znárodnění a konfiskací nepřátelského majetku.

Pojem „znárodnění“ je v českém prostředí často používán s mírně pejorativním nádechem. Na vině je více než čtyřicetileté období socialismu, kdy se znárodnění vlastně stalo konfiskací, neboť původním vlastníkům náhrada za zabránění majetku nikdy nebyla vyplacena. Znárodnění jako takové znamená nucené vyvlastnění určitého majetku ve prospěch státu a to v zásadě za finanční kompenzaci. Ke kompenzaci vzniklé újmy zpravidla dochází, ne vždy ovšem ke kompenzaci úplné. Znárodnění po roce 1945 nebylo ještě pod výhradním vlivem komunistů, nešlo o znárodnění proti kapitalistickému systému. Poválečné znárodnění mělo být v první řadě prostředkem, který umožní nejen předejít krizím, jako byla ta ve třicátých letech, či zabezpečí rekonstrukci válkou zasažené ekonomiky, ale hlavně v něm byla obsažena snaha zlepšit ekonomické a sociální podmínky většiny společnosti.

Dalším pojmem, se kterým se v této práci budeme setkávat, je pojem „konfiskace“. Tento pojem je v první řadě spojován s trestním právem, kdy byl jednou z možných sankcí spočívající v propadnutí majetku ve prospěch státu. V pojetí československého práva roku 1945 se pojem konfiskace použil pro plošná, nucená vyvlastnění bez náhrady na základě dekretu prezidenta republiky definovaných kategorií osob. V tomto případě se nejednalo o čistě trestněprávní sankci, ale o opatření administrativně-právní.¹ Na rozdíl od znárodnění, konfiskovaný majetek neměl ve většině případů zůstat v rukou státu, ale měl být přerozdělen do soukromého vlastnictví státně spolehlivých a sociálně potřebných osob. Základním cílem konfiskace je jednoznačně retribuce,² která spočívá v samotném omezení nebo odnětí vlastnického práva, k němuž dochází na základě normativních právních aktů s tím, že v nich obsažené právní normy mají současně také specifikovanou osobní působnost, což prakticky znamená, že se konfiskace vztahuje na věci vlastněné jen některými subjekty.

¹ Kuklík, J.: Znárodněné Československo. Auditorium Praha. 2010, str. 13

² Srov.: Dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa

Obsah celé práce je systematicky rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola se zaměřuje na události nastalé po roce 1938, které byly příčinou náročné přípravy vzniku exilové vlády v Londýně. Tato vláda následně připravila podmínky pro vydávání dekretů prezidenta republiky, o nichž je tato práce. Jedna z podkapitol se také zabývá otázkou česko-německých vztahů po okupaci v roce 1938.

Další kapitola se již dostává k meritu mé práce a to jsou konfiskační a znárodňovací dekry. Tato kapitola je rozdělena do čtyř podkapitol, z nichž první se zabývá vznikem Košického vládního programu, na základě kterého byly znárodnění a konfiskace majetku provedeny. Další podkapitola seznamuje s tzv. národní správou. Znárodňovacími dekry se zabývá podkapitola třetí, která je rozdělená do dalších pěti oddílů podle druhu znárodňovaného průmyslu, přičemž poslední oddíl se věnuje vzniku závodních a podnikových rad, které měly v procesu znárodnění nemalý vliv. Další podkapitola se zabývá konfiskací majetku jak zemědělského, tak i následné konfiskace majetku ostatního. V poslední kapitole se snažím přiblížit důsledky přijetí znárodňovacích a konfiskačních dekretů.

Po celá dlouhá desetiletí bylo u nás téma dekretů presidenta republiky ve vztahu k postavení německé menšiny tabuizováno a po „sametové revoluci“ s nástupem demokracie, otevření hranic a přístupem k informacím, dosud nezveřejněným, někdy velmi zkreslenými, se stává předmětem politických her a neadekvátních reakcí ze strany některých politiků i široké veřejnosti, spíše než předmětem seriózních debat právníků, historiků, i pamětníků těchto událostí, a to obou národností. Připomeňme za všechny proslov bývalého prezidenta republiky Václava Havla, ve kterém se omlouvá sudetským Němcům za excesy i spory při přijetí Česko-německé deklarace podepsané 21. ledna 1997.

Ukazuje se, že přes dlouhé časové období, které od té doby uplynulo, jsou tyto události natolik zásadní, citlivé a bolestné, že jsou ještě dnes schopny rozvlnit hladinu osobních pocitů lidí, kteří tuto dobu zažili, i jejich dědiců, pocitů nespravedlnosti a zášti na straně jedné okupovaných a na druhé straně odsunutých, v obou případech však mnohdy znásilněných na duši i na těle.

Toto téma jsem si vybrala ze dvou důvodů: za prvé bydlím v jedné z pohraničních oblastí, ve které byla masivní konfiskace a znárodnění po 2. světové válce provedena, za druhé jsem se narodila do tzv. smíšeného manželství Němce a Čecha a pocit „ukřivdění“ z německé strany mě provázel celým dětstvím. Sepsání diplomové práce na toto téma byl pro mě ideálním důvodem pro hlubší uchopení tohoto tématu.

2. HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

Druhá světová válka byla dosud největším válečným konfliktem v historii lidstva. Jejím výsledkem bylo 50 miliónů zmařených životů, stejně jako stovky milionů raněných a zmrzačených na těle i na duchu. Její důsledky ovlivnily politický vývoj ve většině zemí světa a nesmazatelně zasáhly do života všech lidí.

Pro tehdejší Československo se stal jedním z osudových dnů 29. září 1938. Tehdy se za účasti představitelů Francie, Anglie, Itálie a Německa konala konference v Mnichově, na které byla podepsána tzv. Mnichovská dohoda. Na základě této dohody byla připojena část československého území, tzv. Sudety³, k Německé říši. Z právního hlediska je dle většiny našich právních historiků Mnichovská dohoda považována za absolutně neplatnou, neboť jí bylo porušeno mnoho mezinárodních dohod, které odsuzují válku, násilí, či jen hrozbu násilí. Jednalo se o dohodu v neprospěch třetí strany a takováto smlouva je nulitní. Dalším důvodem pro neplatnost Mnichovské dohody je skutečnost, že ústavní listina z roku 1920 předpokládala změnu hranic jen na základě ústavního zákona (Hlava první, §3) a ke změně ústavní listiny byl požadován souhlas kvalifikované většiny všech členů v obou sněmovnách.⁴ Přes všechny tyto skutečnosti byla Mnichovská dohoda postupně realizována. 5. října 1938 prezident dr. Edvard Beneš abdikoval. Úřadu prezidenta republiky se vzdal po dlouhodobém nátlaku ze strany Německa a vnitropolitických sil.⁵ Novým prezidentem Československé

³ Pojmenování „sudetští Němci“ bylo vytvořeno jako souhrnné označení pro německé obyvatelstvo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Začalo být ojediněle užíváno od počátku 20. století a za jeho autora je označován německý politik Franz Jesser. Ten ho navrhl jako výraz nacionální odlišnosti německého obyvatelstva českých zemí.

⁴ Hlava druhá Ústavní listiny z roku 1920, § 33 „K usnesení o vypovědění války, ke změně této ústavní listiny a jejích součástí je třeba třípětinové většiny všech členů v každé sněmovně.“

⁵ Dejmek, J.: Dokumenty československé zahraniční politiky, Československá zahraniční politika v roce 1938, Svazek II., Praha 2001, s. 489

republiky byl zvolen 30. listopadu 1938 dosavadní prezident Nejvyššího správního soudu Doc. JUDr. Emil Hácha. Jeho působení v úřadu však netrvalo dlouho. Zákonem č. 330/1938 Sb. z. a n. z 15. prosince 1938 byl zmocněn k vydání oktrojované ústavy, ale k tomu již nedošlo. Zmocňovací ústavní zákon v podstatě znamenal, že Národní shromáždění jakožto zákonodárny orgán byl vyřazen ze struktury ústavních orgánů republiky.⁶ Na základě tzv. Berlínské dohody prezidenta Emila Háchy a německého kancléře Adolfa Hitlera ze dne 15. března 1939 a výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava ze dne 16. března 1939 vznikl Protektorát Čechy a Morava. V protokolu bylo uvedeno, že v zájmu zajištění pokoje, pořádku a míru se vkládá osud českého národa do rukou Německé říše. Dle tohoto výnosu potřebovala hlava autonomní správy, tedy prezident, pro výkon své funkce důvěru vůdce a říšského kancléře. Členové vlády byli do své funkce potvrzováni protektorem. Prezident Emil Hácha a vláda v čele s Rudolfem Beranem přestali být orgánem československého státu. Jejich funkce zanikly a stali se orgánem dosazeným cizí mocí. Ačkoliv Československo nemělo hlavu státu a svou vládu, právně nezaniklo. Anexe jeho území nebyla mezinárodně uznána. Zůstalo členem některých mezinárodních organizací a v zahraničí působili jeho diplomatictí zástupci. Stát jako takový nezanikne změnou jeho státního zřízení či odlišným národnostním složením. Nezaniká ani tehdy, pozbude-li své orgány.⁷

Dne 17. října 1939 vznikl v Paříži Československý národní výbor (ČSNV). Jeho úkolem bylo řídit vojenské jednotky ve Francii a také reprezentovat československý národ v zahraničí. Vláda Velké Británie ČSNV uznala 20. prosince 1939 za jediného legálního představitele Československa v zahraničí. Bylo to velké zadostiučinění pro všechny, kteří dosud pro znovuostravení ČSR pracovali takřka ilegálně a nebylo s nimi jednáno jako s právoplatnými zástupci státu nacházejícího se pod německou okupační mocí. ČSNV byl orgánem, který začal s vydáváním právních norem pro československé občany v emigraci. Tyto předpisy se opíraly o francouzské právní předpisy a o mezinárodní francouzsko-

⁶ Gronský, J., Hřebejk, J.: Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa I. (1918/1945). Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004, str. 52

⁷ Jech, K., Kaplan, K.: Dekrety prezidenta republiky 1940-1945, Brno: nakladatelství Doplněk, 2002, str. 11

československé smlouvy. Snahy ČSNV o jeho přeměnu v exilovou vládu však narážely na neochotu Francie a Anglie. Velká Británie uznala Československý národní výbor za prozatímní vládu s výhradami, které se týkaly konečné podoby československých poválečných hranic a jurisdikce nad československými státními příslušníky německé národnosti na britském území. Stalo se tak dopisy ministra zahraničních věcí lorda Halifaxe ze dne 18. a 21. 7. 1940, jimiž odpověděl na Benešovo sdělení, že Československý národní výbor se na území Velké Británie rozhodl přeměnit ve vládu a vytvořit tak systém Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci. *„Oznamuje Vám to, ... že vláda Jeho Veličenstva, přikročujíc k tomuto uznávacímu aktu, nemá v úmyslu se tím předem zavázat, že uznává nebo že bude podporovat stanovení kterýchkoli budoucích hranic ve střední Evropě. Rád bych také uvedl (lord Halifax), že nelze předpokládat, že vláda Jeho Veličenstva nezbytně sdílí Váš závěr, ... že totiž svým postupem po událostech 15. března 1939 zaujala vláda Jeho veličenstva jakékoli definitivní stanovisko, pokud jde o právní kontinuitu Československé republiky.“*⁸ Dopis lorda Halifaxe je důkazem značné rezervovanosti britské vlády, a to jak z hlediska uznání vlády (a prozatímního státního zřízení v Londýně), tak i pokud jde o vztah britské vlády k mnichovské dohodě. Samotné britské uznání v sobě obsahovalo řadu výhrad a „otevřených dveří“ pro různé interpretace. Přes všechny tyto výhrady bylo britské uznání prvním, velmi důležitým krokem, uznávajícím principy, na kterých měla být ČSR obnovena. I když ještě nešlo zdaleka o uznání integrální obnovy republiky, v říjnu 1940 následovalo uznání Kanadou, Jihoafrickou unií, Novým Zélandem a Norskem, v listopadu 1940 Austrálií a polskou exilovou vládou, v prosinci belgickou exilovou vládou a v březnu 1941 Egyptem a Nizozemskem⁹.

Se zhoršující se válečnou situací se zlepšovalo postavení prozatímního státního zřízení a postupně vznikaly nové orgány a prozatímní státní zřízení bylo uznáno i dalšími státy. V roce 1941 došlo k významnému de iure uznání Velkou Británií dopisem Anthonyho Edena Janu Masarykovi ze dne 18. července 1941 v souvislosti se jmenováním britského velvyslance u prezidenta Československé republiky Edvarda Beneše. V nótě bylo uvedeno: *„Toto rozhodnutí zároveň*

⁸ Beneš, E.: Šest let exilu a druhé světové války. Praha: Nakladatelství Orbis, 1947, str. 441

⁹ Gronský, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. Praha: Karolinum, 2005, s. 428.

*znamena, že vláda Jeho Veličenstva považuje nyní právní postavení prezidenta a vlády Československé republiky za totožné s postavením ostatních spojeneckých hlav států a vlád, nyní sídlících v této zemi, a že napříště při úředním označování československého státního zřízení bude užíváno výrazu Československá republika, prezident Československé republiky a vláda Československé republiky. Stejně vláda Jeho Veličenstva souhlasí, aby dohody, které by napříště sjednávala s Vaší vládou, byly sjednávány jménem Československé republiky.*¹⁰

Exilové prozatímní státní zřízení bylo tvořeno prezidentem, vládou a Státní radou. V následujícím roce k nim přibyl Nejvyšší účetní a kontrolní úřad a v roce 1942 Právní rada. Podle některých názorů do této soustavy bývají řazeny i tyto instituce: československé vojenské jednotky, soustava polních soudů a zastupitelské úřady.¹¹

2.1. PREZIDENT

Dr. Edvard Beneš vykonával funkci prezidenta v exilu i přesto, že 5. října 1938 oficiálně abdikoval. Neplatnost abdikace opíral o teorii, dle které nebyla jeho abdikace svobodnou volbou, nýbrž byla vynucena hrozbou síly ze strany Německa. Naopak Háchova volba prezidentem druhé republiky nebyla dle této teorie z ústavního hlediska platná.

„Na základě toho, když vypukla válka a když zejména v Anglii uzrála situace, abychom mohli utvořit vládu, žádal jsem, jednaje s britským ministerstvem zahraničí o ustavení naší nové vlády, aby byla přijata zásada o mezinárodně-právní kontinuitě Československé republiky a o přímém následnictví naší vlády zahraniční po vládě předmnichovské. I když vláda britská měla o možnosti svého výslovného uznání této zásady pochybnosti, jasně nám přiznala, že si my teorii o mezinárodně-právní kontinuitě Československa pro sebe a pro Československo můžeme hájiti a dle toho postupovati. Vzhledem k tomu jsem tehdy žádal o uznání celého prozatímního státního zřízení, t. j. presidenta republiky, vlády a zvláštního parlamentárního orgánu, Státní rady. Toto uznání bylo tomuto prozatímnímu státnímu zřízení uděleno dne 21. července r. 1940. Od té chvíle

¹⁰ Jech, K., Kaplan, K.: Dekrety prezidenta republiky 1940-1945, Brno: nakladatelství Doplněk, 2002, str. 14

¹¹ Kuklík, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Linde Praha, 2002, str. 28

*přejal jsem znovu funkci presidentskou v zahraniční vládě londýnské, háje právní thesi, že nezákonností Mnichova - a vším tím, co po něm následovalo a co jsme my nikdy neuznali - mé presidentství nebylo přerušeno.*¹²

Plného uznání ve funkci prezidenta Edvard Beneš dosáhl 18. července 1941, kdy SSSR i Velká Británie definitivně uznaly československou exilovou vládu. O rok později byl uznán i Spojenými státy. Vzhledem k tomu, že E. Beneš byl do funkce prezidenta zvolen 18. prosince 1935 a volební období dle Ústavní listiny z roku 1920 bylo sedm let, jeho funkční období skončilo v roce 1942. Na základě této skutečnosti vydala exilová vláda návrh zvláštního ústavního dekretu o prodloužení Benešova funkčního období až do skončení války, který by doplnil ústavní listinu z roku 1920.¹³ Důvodem setrvání ve funkci byla nemožnost provedení nové volby Národním shromážděním. Sám Edvard Beneš vystoupil poprvé **nikoli** jako soukromá osoba, když odeslal po okupaci českých zemí Roosweltovi, Daladierovi, Litvininovi a Společnosti národů protestní telegramy s žádostí, aby okupaci neuznali. Podepsal se jako „bývalý prezident Československa“. Současně vystoupil s jednoznačným konstatováním, že mezinárodněprávně i vnitrostátně platí zásada kontinuity, a to s předmnichovskou republikou¹⁴. Ve svém slavném rozhlasovém projevu, dne 24. července 1940 Edvard Beneš koncentrovaně shrnul svou koncepci právní kontinuity jako kontinuity s ústavním zřízením předmnichovské republiky. „*Neuznavše Mnichova a nic z toho, co přivodil, hájili jsme a hájíme zásadu, že Československá republika, republika Masarykova, žila a existovala i po Mnichově dál. Celá naše právní soustava mezinárodněprávně a politicky tudíž pokračuje: pro nás právně není mého odchodu z úřadu a vlasti, pro nás právně není rozbití republiky, právně a politicky neexistuje pro nás nic, co provedl násilnický nacismus u nás po 15. březnu 1939.....Prohlašuji dále za neexistující a bezprávné všechno to, k čemu jsme byli od září 1938 nezákonně a neústavně přinuceni.*“¹⁵

¹² Projev prezidenta ČSR Edvarda Beneše při potvrzení ve funkci (*Praha, Prozatímní Národní shromáždění republiky Československé, 28.10.1945*)

¹³ Kuklík, J.: *Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů*, Linde Praha, 2002, str. 31

¹⁴ Gronský, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*. Praha: Karolinum, 2005, s. 422.

¹⁵ Beneš, E.: *Šest let v exilu a druhé světové války*. Praha: Nakladatelství Orbis. 1947. Str. 89

Zákonodárná a ústavodárná činnost prezidenta republiky skončila dnem 27. 10. 1945 a od následujícího dne ji vykonávalo Prozatímní Národní shromáždění. To spolu s jinými přijalo i ústavní zákon č. 57/1946 Sb., jímž byly schváleny a prohlášeny ústavním zákonem všechny dekrety prezidenta republiky. Tímto aktem byl potvrzen jejich charakter jako platné právní normy (viz podkapitola 2.5.).

2.2. EXILOVÁ VLÁDA

První exilovou vládu jmenoval Edvard Beneš dne 22. července 1940, tedy k datu britského uznání. Oficiálně byl jmenovací akt vlády publikován v Úředním věstníku československém, ročník I č. 10. Prezident zvolil formu jmenování odpovídající ustanovením Ústavní listiny z roku 1920. Nejprve jmenoval Msgre. ThDr. Jana Šrámka ministerským předsedou dne 22. července 1940 a pak spolu s ním (tj. kontrasignací jmenovacího aktu předsedou vlády) jmenoval ostatní členy vlády. I tím chtěl Edvard Beneš zdůraznit ústavněprávní kontinuitu. *„Pokračujeme v tradicích prvé republiky, republiky Masarykovy, a připravujeme republiku novou, přizpůsobující se nyní událostem válečným a novým poměrům, jež vzniknou po válce. Věřím, že všichni svorně, důstojně a statečně vykonáme své povinnosti. ... Všechna naše starost bude upjata především k válce. Válku proti svým utlačovatelům a nepřátelům povedeme společně se všemi svými spojenci – ať se průběhem událostí válečných k nim připojí kdokoliv – do všech důsledků, bez kompromisů a až do konečného vítězství.“* uvedl E. Beneš ve jmenovacím dopise.¹⁶ Vytvoření vlády však bylo spojeno s mezinárodními komplikacemi i obtížemi, vyplývajícími z vnitřních poměrů v československé politické emigraci, která se nacházela v Londýně. Šlo jednak o uznání vlády v rámci tzv. Prozatímního státního zřízení především britskou vládou, jednak o strukturu a osobní složení vlády, které měla navazovat na Československý národní výbor, který působil do porážky Francie v Paříži¹⁷. První zasedání exilové vlády se uskutečnilo den poté, tj. 23. července 1940, kde prezident vytyčil její hlavní úkoly – starost o organizaci

¹⁶ Němeček, J. a kol.: Dokumenty československé zahraniční politiky. Svazek I. Historický ústav Akademie věd ČR. Praha 2006. str. 84

¹⁷ Gronský, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. Praha: Karolinum, 2005, s. 426.

armády a vedení války, řídit československé zastupitelské úřady, pečovat o československé emigranty a budovat aparát prozatímního státního zřízení.

Exilové státní zřízení za dobu své existence uzavřelo celou řadu mezinárodních smluv, které pomohly mezinárodněprávně zajistit obnovu ČSR v předmnichovských hranicích, upravovaly vztahy ČSR k ostatním spojeneckým státům a vytvořily mezinárodněprávní rámec pro fungování československého exilového státního zřízení. Obnovu ČSR zásadním způsobem ovlivnily též vztahy se Sovětským svazem. Výsledkem bylo, že 12. prosince 1943 byla uzavřena československo-sovětská smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci¹⁸. Sovětský svaz převzal mnohé závazky, které považoval E. Beneš za jistý druh záruk nenarušitelnosti suverenity poválečné ČSR. Později byla 8. května 1944 ještě uzavřena dohoda o poměru mezi československou vojenskou správou a sovětským vrchním velením po vstupu sovětských vojsk na československé území¹⁹. Uzavření dohod se Sovětským svazem mělo zásadní význam i pro vztahy s Velkou Británií a Spojenými státy. Zajímavá z dnešního pohledu byla i iniciativa československé a polské exilové reprezentace o vytvoření československo-polské konfederace. Jednání v této otázce však byla na nátlak Sovětského svazu předčasně ukončena. K československo-sovětské smlouvě byla připojena celkem čtyři memoranda, přičemž dvě z nich se již přímo týkala poválečného řešení tzv. „německé otázky“.

2.3. STÁTNÍ RADA

Ústavním dekretem prezidenta republiky ze dne 21. července 1940 č. 1/1940 Úředního věstníku československého, o ustavení Státní rady, vznikla Státní rada coby poradní sbor prozatímního státního zřízení ČSR. Státní radě připisoval Edvard Beneš původně značný význam. Označoval ji dokonce za „vyvrcholení sjednoceného našeho boje“²⁰, politickou reprezentaci, která měla sehrát úlohu jakéhosi prozatímního parlamentu. Původně se měla jmenovat Národní rada a měla reprezentovat jednotu odboje tím, že by obsáhla politické a národnostní

¹⁸ BENEŠ, E.: *Paměti – od Mnichova k nové válce a novému vítězství*. Praha: Orbis, 1947, s. 382-385.

¹⁹ Gronský, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*. Praha: Karolinum, 2005, s. 454-456.

²⁰ Otáhalová, M., Červinková, M.: *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943. Acta Occupationis Bohemiae et Moraviae. Díl I.* Praha: Academia, 1966, s. 144.

složení československé emigrace. Z tohoto důvodu Edvard Beneš předpokládal, že jedním z funkcionářů Státní rady bude také sociálně demokratický politik Wenzel Jaksch. Jednání o jeho vstupu však ztroskotala, jak bude vysvětleno níže. Státní rada byla tehdy vytvořena pouze ze zástupců nekomunistických politiků v emigraci. Až v roce 1941 po navázání diplomatických styků londýnské čs. exilové vlády se SSSR se jejími členy stali i zástupci Komunistické strany Československa. Ministři čs. exilové vlády v Londýně byli členy Státní rady československé bez hlasovacího práva.

16. ledna 1941 byl schválen jednací řád Státní rady, který vycházel z jednacího řádu Poslanecké sněmovny Národního shromáždění. Zásadní věci byly projednávány v plénu, pro přípravu plenárních zasedání a pro předběžné projednání návrhů byly zřízeny příslušné pracovní výbory. Státní rada měla 40 členů, které jmenoval prezident republiky vždy na dobu jednoho roku. Státní rada měla za úkol podávat prezidentovi a vládě poradní zprávy o otázkách, které jí prezident předal k posouzení. Ve velké většině šlo o poradní zprávy o stavu jednotlivých resortů včetně bývalých správ ČSNV ve Francii. K dalším jejím úkolům patřila omezená kontrola vlády a příprava poválečného zákonodárství. O činnosti Státní rady vycházely pravidelné Zprávy Státní rady, které obsahovaly dekrety a dopisy prezidenta, a v nichž byly uveřejňovány i základní právní normy, které upravovaly její činnost, včetně jmenovacích dekretů předsedy, místopředsedů a členů a složení předsednictva jednotlivých výborů.

Právní statut Státní rady byl v dalších letech doplňován a měněn. Ústavním dekretem č. 3/1942 Úř. věst. čs. ze dne 24. listopadu. 1942 byl počet členů stanoven od 40 do 50 a počet místopředsedů na 5. Ve skutečnosti však měla Státní rada maximálně 41 členů. Ústavním dekretem č. 12/1942 Úř. věst. čs., ze dne 27. října 1942 bylo rozšířeno interpelační právo členů Státní rady, stanovena volitelnost orgánů Státní rady a spolupůsobení Státní rady při vzniku dekretů prezidenta republiky. Od té doby byly dekrety prezidenta republiky uváděny slovy: „*k návrhu vlády a po slyšení Státní rady ustanovuji*“. Ústavním dekretem č. 13/1944 Úř. věst. čs., ze dne 11. října 1944 bylo stanoveno, že se Státní rada zrušuje dnem, kdy se ustanoví vláda jmenovaná prezidentem republiky se sídlem na území republiky. Fakticky činnost Státní rady skončila 12. března 1945, kdy se

konala v Londýně její poslední schůze a prezident republiky uzavřel IV. prodloužené zasedání Státní rady²¹. Formálně existovala Státní rada až do 4. dubna 1945, kdy její zrušení oznámil předseda vlády vyhláškou č. 2/1945 Sb., o zrušení Státní rady.

2.4. PRÁVNÍ RADA

Systém exilového státního zřízení doplnila také Právní rada, která byla vytvořena usnesením vlády a rozhodnutím prezidenta republiky ze dne 4. února 1942. Na potřebu vytvořit takový orgán opakovaně upozorňoval od roku 1941 prezidentův osobní tajemník Eduard Táborský. Vypracoval návrh na vytvoření Právní rady a v něm definoval tři okruhy problémů, které by mohla zlepšit. Jednalo se o:

1. vlastní normativní činnost,
2. nedostatek správní justice,
3. přípravu právního materiálu pro mírová jednání a pro právní přechod z války do míru.

Upozornil v něm také na nedostatek kvalitních právníků pro exilové orgány.

21. ledna 1942 předložil ministr spravedlnosti J. Stránský definitivní návrh na vytvoření Právní rady. Podle tohoto schváleného návrhu bylo úkolem Právní rady podávat právní posudky při přípravě osnov normativních aktů exilového státního zřízení a posuzovat stížnosti československých státních příslušníků proti rozhodnutím orgánů exilového státního zřízení. Právní rada navíc sama rozhodla, že se ve své činnosti bude řídit příslušnými předpisy o Nejvyšším správním soudu a jeho ustálenou judikaturou, a to zejména pro vymezení otázek, kterými je oprávněna se zabývat.²² Právní radu mohl požádat o posudek prezident republiky, nejvyšší účetní a kontrolní úřad nebo československý státní příslušník, jehož se rozhodnutí dotýkalo. V praxi měla rozhodnutí Právní rady za následek změnu nejen napadeného rozhodnutí, ale i změnu rozhodování v obdobných případech. Své posudky vydávala Právní rada tiskem a to ve Sbírce posudků Právní rady státního zřízení československého. Od svého vzniku až do února

²¹ GRONSKÝ, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*. Praha: Karolinum, 2005, s. 430-431.

²² Kuklík, J.: *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“*. Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Linde Praha. Praha 2002, str. 59

1945, kdy byla Právní rada rozpuštěna, vydala 54 posudků v pěti sbírkách. Kromě toho se však Právní rada zabývala i právními posudky de lege ferenda. A právě toto ustanovení zřizovací listiny se stalo základem pro účast Právní rady na normotvorné činnosti prozatímního státního zřízení. Právní rada se tak významným způsobem podílela svými posudky na přípravě dekretů prezidenta republiky i na přípravě poválečného zákonodárství²³.

2.5. VZNIK DEKRETÁLNÍ PRAVOMOCI PREZIDENTA REPUBLIKY

Jak již bylo uvedeno výše, už rok po Mnichovské dohodě se Edvard Beneš zotavil z mnichovského šoku natolik, že obnovení první republiky a instalaci sebe sama jako prezidenta považoval za zcela přirozené. Prvopočátkem v pravomoci prezidenta republiky vydávat dekrety o síle zákona byl dekret č. 2/1940 Úř.věst. čsl. o prozatímním výkonu moci zákonodárné. Jeho text zní takto:

§ 1

Dokud nebude možno prováděti ustanovení hlavy druhé ústavní listiny z 29. Února 1920 o moci zákonodárné, bude prezident republiky úkony, které mu ukládá § 64 č. 1 a č. 3 úst. listiny²⁴, pokud k nim je zapotřebí souhlasu Národního shromáždění, vykonávat se souhlasem vlády.

§ 2

Předpisy, jimiž se mění, ruší nebo nově vydávají zákony, budou vydávány po dobu platnosti zatímního státního zřízení v nezbytných případech prezidentem republiky k návrhu vlády ve formě dekretů, které spolupodepíše předseda vlády, respektive členové vlády pověřeni jejich výkony.

§ 3

Výkonem tohoto dekretu, který nabude účinnosti dnem jeho podepsání prezidentem republiky, se pověřuje celá vláda.

Podepsáno v Londýně, dne 15. října 1940

²³ MALÝ, K., SOUKUP, L., ADAMOVIČ, K. et al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. Praha: Linde, 2003, s. 508-509.

²⁴ (1) Prezident republiky:

1. zastupuje stát na venek. Sjednává a ratifikuje mezinárodní smlouvy. Smlouvy obchodní, dále smlouvy, z kterých pro stát neb občany plynou jakákoli břemena majetková nebo osobní, zejména i vojenská, jakož i smlouvy, jimiž se mění státní území, potřebují souhlasu Národního shromáždění. Pokud jde o změny státního území, souhlas Národního shromáždění se dává formou ústavního zákona (čl. I. uvoz. zák.);
3. prohlašuje válečný stav, vypovídá s předchozím souhlasem Národního shromáždění válku a předkládá mu sjednaný mír k vyslovení souhlasu;

Prvními dvěma paragrafy ustavil Edvard Beneš exilovou vládu, jejímž předsedou byl až do konce dr. Šrámek, Státní radu jako poradní sbor a sám sebe jakožto prezidenta. Do 28. října 1945 – tedy do doby znovuzvolení československého parlamentu - nahrazovaly dekrety prezidenta republiky řádné zákony.

Bylo tak možno činit pouze k návrhu vlády a k platnosti byl třeba podpis premiéra. Tímto předpisem byla tedy na prezidenta přenesena jak zákonodárná, tak i ústavodárná pravomoc. Je samozřejmé, že se tak stalo bez ústavní opory. Ve složité situaci, v níž se republika po okupaci v roce 1939 ocitla, nebylo však prakticky možné se striktně přidržovat ústavy z roku 1920.

I po zániku prozatímního státního zřízení od dubna do října 1945 zůstala zachována dekretální pravomoc prezidenta republiky. Ústavním dekretem č. 3/1945 Úř. věst. čsl. byla prodloužena do doby, než se mělo ustavit Prozatímní Národní shromáždění.

Při volbě formy, kterou měl prezident realizovat svou legislativní pravomoc, přicházela v úvahu i forma „výnosů“, či „rozhodnutí“. Volba formy „dekretů“ se zdůvodňovala tím, že jí bylo v období tzv. první republiky užíváno při individuálních (jmenovacích) aktech prezidenta republiky. Konečně i jmenování členů exilové vlády se uskutečňovalo formou předsedou vlády kontresignovaných dekretů²⁵.

I když se dekrety rozdělovaly na tzv. „dekrety“ a „ústavní dekrety“, nebyl mezi nimi z hlediska právní síly žádný rozdíl. Legislativní proces byl při přijímání obou druhů dekretů stejný. Podle stanoviska Právní rady *„ústavní dekret nemá větší normativní sílu než dekret, který není označen jako ústavní, doporučuje se hledět k praxi zahraničního zákonodárství ... zachovati název, ústavní dekret pro takové normy, které obsahově, byť i jen dočasně, zavádějí změnu ústavní listiny a jejich součástek“*²⁶. Později vydaný dekret č. 11/1944 Úř. věst. čs., o obnovení právního pořádku ze dne 3. 8. 1944 ve svém čl. 5 odst. 3 přímo stanovil, že také dekrety prezidenta republiky, které byly označené jako ústavní, mohou být zrušeny nebo změněny pouhým zákonem.

²⁵ Gronský, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*. Praha: Karolinum, 2005, s. 434.

²⁶ JECH, K., KAPLAN, K.: *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Dokumenty*. Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a nakladatelství Doplněk, 2002, s. 93-94.

Prezident republiky nevydával dekrety o své újmě a z vlastní iniciativy. Kromě ústavního dekretu č. 1/1940 Úř. věst čs. o ustavení Státní rady jako poradního sboru prozatímního státního zřízení Československé republiky je vydával vždy na návrh vlády. Vláda měla tedy tzv. dekretální iniciativu, obdobně jako při vládních předlohách zákonů pro Národní shromáždění se o nich usnášela a předkládala je k vyhlášení. Na tvorbě dekretů se podílela i Státní rada, jejíž úkoly a postavení se měnily (viz podkapitola 2.3). Specifickou funkci plnila také Právní rada (viz podkapitola 2.4).

Dekrety vydané prezidentem Edvardem Benešem je možné rozdělit do tří částí:

- 1940–1944- tyto dekrety byly vydány v exilu v Londýně ; upravují především vytvoření československé exilové vlády a jejích orgánů (včetně armády) a jejích organizací.
- 1943–1945 - vydány také v londýnském exilu ; upravují především převzetí kontroly osvobozeného území Československa od spojeneckých armád a organizace poválečné československé vlády.
- 1945 - dekrety vydávané na osvobozeném území a publikované ve Sbírce zákonů a nařízení republiky Československé se od londýnského období kvalitativně odlišovaly. Byly vydávány do ustavení Prozatímního Národního shromáždění a změnil se jejich záběr a způsob přípravy a přijímání. Podíl Edvarda Beneše a kanceláře prezidenta republiky na přípravě dekretů se zmenšoval a naopak narůstal vliv politických stran Národní fronty, aparátu ministerstev a zejména vlády na jejich formulaci.²⁷ Vedle zákonů o znárodnění většiny průmyslových podniků, pojišťoven, bank, zavedení centrálního plánování, všeobecné pracovní povinnosti mezi ně patří zákony spojené s konfiskací veškerého majetku etnických Němců a Maďarů, zrušení československého státního občanství etnickým Němcům a Maďarům, zrušení německé university a německých vysokých škol technických.

²⁷ Dejmek, J., Kuklík, J., Němeček, J.: Kauza: tzv. Benešovy dekrety. Historické kořeny a souvislosti. 1. vydání. Historický ústav Akademie věd ČR. Praha 1999, str. 46

2.6. RATIHABICE

Ustavením Prozatímního Národního shromáždění – prvního poválečného parlamentu – skončilo dekretální období bezprostředně poválečného období. Prozatímní Národní shromáždění se sešlo ke své první schůzi 28. října 1945. Ústavním zákonem č. 57/1946 Sb., kterým se schvalují a prohlašují za zákon dekrety presidenta republiky, ze dne 28. 3. 1946 byly Prozatímním Národním shromážděním schváleny a prohlášeny za zákon všechny dekrety prezidenta republiky vydané na základě § 2 ústavního dekretu č. 2/1940 Úř. věst. čs. Tento ústavní zákon výslovně stanovil, že *„veškeré dekrety presidenta republiky jest považovati od jich počátku za zákon, ústavní dekrety budtež považovány za zákon ústavní“*.

Tuto tzv. ratihabici, které se v té době říkalo ústavní ratifikace, předpokládala již důvodová zpráva k ústavnímu dekretu č. 2/1940 Úř. věst. čs. Ratihabice byla založena na zásadě, že všechny významné změny, zejména v ústavě, musí být předloženy řádným ústavním orgánům obnovené republiky. Dodatečné schválení aktů jak Prozatímního státního zřízení, tak i poválečné vlády a presidenta republiky mělo význam nejen právní, ale i morální. Z právního hlediska pak byla ratihabice nezbytná proto, aby se dekrety staly nezpochybnitelnou součástí československého právního řádu. Prof. dr. Z. Peška 28. února 1946 uvedl: *„Tímto ústavním zákonem se schvalují a prohlašují za zákon veškeré dekrety, které byly vydány nejprve londýnskou emigrantskou vládou, později vládou Republiky československé až do sejití se Prozatímního národního shromáždění. Schválením tohoto ústavního zákona vyslovuje tento sbor zároveň souhlas s činností prezidenta republiky a jeho vlády až do dne 27. října 1945, pokud tato činnost byla vyjádřena v těchto dekretech. A tu dlužno konstatovati, že naše vláda vždy měla snahu býti vládou státu právního a že tedy veškeré tyto normy byly skutečnou páteří veškeré její činnosti.“*²⁸

²⁸ Jech, K.: Kaplan, K.: Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Dokumenty I. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakladatelství DOPLNĚK. Brno 1995. str. 38

2.7. ČESKO-NĚMECKÉ VZTAHY PO OKUPACI

Jednou z důležitých otázek činnosti československého odboje v emigraci bylo řešení vztahu k československým Němcům, jejichž převážná většina se postavila za protidemokratický program Henleinovy strany a stala se hlavní vnitropolitickou silou sloužící Hitlerovým záměrům rozbít a zničit Československo. Hnutí, které se navenek zpočátku prezentovalo především jako tělovýchovné a jehož vůdce Konrád Henlein na domácí scéně deklaroval loajalitu vůči ČSR, se v červnu 1936 otevřeně přihlásilo k Německé říši. Strana tím ale na vlivu neztratila. Výsledky voleb hovořily samy za sebe: při obecných volbách, konaných v roce 1935 se k Hitlerovu programu přihlásilo 70% všech německých voličů a v obecních volbách konaných v roce 1938 se k tomuto programu přihlásilo dokonce přes 90% všech německých voličů.²⁹ Zabraní části území Československa Německou říší, následná okupace a brutální persekuce na protektorátním území se staly živnou půdou pro růst nenávisti vůči Němcům a vznik protiněmeckých odbojových organizací, které se s postupující válkou radikalizovaly. Stanoviskům československého odboje se musel samozřejmě přizpůsobit i zahraniční odboj. Benešovy počáteční umírněné představy o odstoupení části pohraničních území s početnou německou menšinou Německu, o výměně českého a německého obyvatelstva a případné federalizaci poválečného Československa, tvrdě narazily na odpor Ústředního vedení odboje domácího (ÚVOD).³⁰ Depeše ÚVODu z léta 1941 zněla takto: „*Názor na řešení sudetské otázky se obecně upevnil a zradikalizoval. Podle obecného přesvědčení lidu musí být ČSR obnovena v historických hranicích a Němci vyhnáni.*“³¹ Radikalismus domácího odboje vedl ve svých důsledcích k tomu, že se nevylučovala ani otázka kolektivní viny (jak se konečně potvrdilo nejen v konfiskačních dekretech) a zejména pak splývaly pojmy „nacista“ a „Němec“, „nacistický“ a „německý“.

Mezi antifašistickou německou menšinou byly nejvýznamnější složkou sociálnědemokratické skupiny, mezi které patřila i politicky aktivní skupina v čele

²⁹ Procházka, J.: Konfiskace majetku nepřátel a zrádců v ČSR. Svoboda Praha 1946, str.

³⁰ Vrcholný domácí odbojový orgán, který vznikl počátkem roku 1940

³¹ Vondrová, J.: Češi a sudetoněmecká otázka 1939-1945. Dokumenty Praha. 1994, str. 112

s Wenzelem Jakschem, bývalým dlouholetým poslancem československého Parlamentu. Wenzel Jaksch zastupoval od počátku zájmy sudetských Němců proti československé exilové vládě. V Londýně se poprvé setkal s Edvardem Benešem 3. srpna 1939 a již zde prohlašoval, že sudetoněmecký národ má právo na sebeurčení, znamenající právo svobodně se rozhodnout, zda chtějí žít v autonomním svazku s Čechy, nebo náležet jako říšská provincie k federaci. To však bylo pro československé politiky naprosto nepřijatelné. Z tohoto důvodu také Wenzel Jaksch nevstoupil do Státní rady, přestože Edvard Beneš úzkostlivě usiloval o to, aby exilové státní orgány měly obdobnou podobu jako orgány předmnichovské. Ve svých pamětech Edvard Beneš vzpomíná na politické rozhovory, které v Londýně s W. Jakschem vedl. 7. ledna 1942 si ho pozval k výměně názorů. Píše o nich: *„Žádal jsem je, aby chápali ten ohromný a neodčinitelný obrat, ke kterému došlo u nás pro postup Němců a jejich režimu, vylupování a rozkrádání – materiální i kulturní – celé země, všeobecný teror atd. Řekl jsem jim: „něco takového v historii naší země dosud vůbec nebylo a nikdy se na to u nás nezapomene. To všechno nemůže tedy zůstat a nezůstane bez velkých důsledků.nacionální radikalismus u nás denně stále stoupá také pro hrůzný a nepředstavitelný teror v koncentračních táborech.... U nás z toho vzniká hrozivá touha po pomstě a nejméně, co všichni žádají, je nejen veliká revoluční odvěta na konci války, v níž se kdekdo chystá zbavit se násilím všech našich Němců z Čech a z Moravy bez rozdílu, nýbrž i definitivní náš rozchod s Němci, jejich transfer do říše, prostě – konec“.*³²

V roce 1943 se Wenzel Jaksch od ČSR více a více distancoval a snažil se otevřít si možnost, aby sudetské území od ní odpadlo, ať již v podobě federalizovaného Československa nebo federalizace celé střední Evropy. V tom viděl své poslání, jehož splněním si jedině může udržet čistý štít před svými krajany doma a možnost neodsunového federalistického řešení, až přejde přechodné období. Nicméně se tímto postojem ocitl v izolaci, v postavení sekty. Wenzelovi Jakschovi se však nic z toho prosadit až do konce války nepodařilo a osud německého národa na československém území tak byl zpečetěn.

³² Komu sluší omluva. Češi a sudetští Němci. Dokumenty, fakta, svědectví. Erika Praha. 1992, str. 77

3. ZNÁRODŇOVACÍ A KONFISKAČNÍ DEKRETY

3.1. KOŠICKÝ VLÁDNÍ PROGRAM

Všechny politické strany, které se účastnily domácího nebo zahraničního protinacistického odboje, už v době válečného běsnění prohlašovaly, že se v osvobozeném Československu musí provést zásadní vnitřní změny. Vládní strany se sešly začátkem roku 1945 v Moskvě, kde probíhalo jednání o ustavení nové vlády a její podobě. Všechny významné změny, k nimž došlo v Československu po návratu do osvobozené vlasti, se odvíjely od těchto moskevských porad. Nutno podotknout, že londýnská exilová vláda se při přípravě dokumentů pro mírovou obnovu republiky dostala do určitého područí československých komunistů v Moskvě. Jedním z možných důvodů bylo přesvědčení exilové vlády, že se má sice připravovat na poválečný vývoj, včetně sepisování potřebných plánů a podkladů, ale že závaznou podobu by měly tyto materiály dostat až v osvobozené republice. Edvard Beneš 25. listopadu 1941 v projevu ve Státní radě prohlásil, že nejpodstatnější věci lze rozhodnout až doma. Po roce, 12. listopadu 1942 prohlásil prakticky totéž, když řekl: *„Ohledně naší budoucí vnitřní úpravy poválečné musím znovu jen zdůraznit, že se nepokládáme za oprávněné cokoliv zásadního závazně zde rozhodovat...“* Z tohoto důvodu zřejmě přišli zástupci londýnského exilu na jednání do Moskvy daleko méně připraveni než zástupci československých komunistů v Moskvě. Komunisté předložili návrh pod názvem „Program vlády Národní fronty Čechů a Slováků“, který byl – na rozdíl od materiálů ostatních stran – ucelený a přehledný.

Dohoda o vzniku první poválečné vlády především výrazně omezila vznik a fungování politických stran. Existovat mohly jen ty politické strany, které se staly členy Národní fronty, tzn. že v českých zemích mohla po válce působit Československá strana národně socialistická, Československá strana lidová, Československá strana sociálně demokratická a Komunistická strana Československa. Ostatní politické strany neměly možnost se obnovit a nové mohly vzniknout pouze za předpokladu, že s tím ostatní politické strany Národní fronty souhlasily. Vzniklo tak politické prostředí bez opozice. Národní fronta

Čechů a Slováků, která byla výsledkem politických jednání, vznikla na základě ústavního dekretu z 2. dubna 1945, o nové organizaci vlády a ministerstev v době přechodné, a vyhlásila svůj program obnovy na osvobozeném území v Košicích dne 5. dubna 1945. Košický vládní program tvořilo šestnáct kapitol, ve kterých se mluvilo o základních zásadách vnitropolitických i mezinárodních, hospodářských a sociálních otázkách poválečného vývoje Československa. V ekonomické části zdůrazňoval Košický vládní program několik hlavních úkolů – urychleně obnovit národní hospodářství zpusťošené během války, položit základy nové sociální politiky „ve prospěch všech vrstev pracujícího lidu“.

Podle článku X. se měl bezodkladně zajistit a pod národní správu převést majetek všeho druhu, pokud je v držbě, ve vlastnictví nebo ve správě občanů nepřátelských států, zejména Německa a Maďarska, německých a maďarských občanů Československé republiky, kteří aktivně napomáhali rozbití a okupaci Československa, ostatních občanů Československé republiky, kteří zradili národ a aktivně podporovali německé a maďarské okupanty, akciových a jiných společností, v jejichž správě se nacházely osoby, patřící do výše uvedených tří kategorií.

Podle čl. XI. *„Vycházejíc vstříc volání českých a slovenských rolníků a bezzemků po důsledném provedení nové pozemkové reformy a vedena snahou, především jednou provždy vyrvati českou a slovenskou půdu z rukou cizácké německomaďarské šlechty, jakož i z rukou zrádců národa a dáti ji do rukou českého a slovenského rolnictva a bezzemků...“*³³ měla být provedena pozemková reforma. Za zkonfiskovanou půdu, která se dává do vlastnictví přidělce, měla být brána na účely zvelebení zemědělství mírná úplata.

Mezi hlavní úkoly podle článku XII. Košického vládního programu patřilo znárodnění klíčových odvětví národního hospodářství. Pojem „znárodnění“ se sice v programu nevyskytoval, ale prohlášením *„Postavit celý peněžní a úvěrový systém, klíčové podniky průmyslové, pojišťovnictví, přírodní a energetické zdroje pod všeobecné státní vedení a do služeb znovuvýstavby národního hospodářství a*

³³ Košický vládní program, čl. XI.

znovuoživení výroby a obchodu.³⁴ byla cesta ke znárodnění těchto oborů otevřena a napříč všemi politickými stranami nebylo pochybností, že se tak také stane.

3.2. NÁRODNÍ SPRÁVA

Dne 19. května 1945 byl přijat dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkověprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů. Tímto dekretem byly jakékoliv majetkové převody uzavřené po 29. září 1938 pod tlakem okupace nebo národní, rasové či politické perzekuce absolutně neplatné.

Národní správa měla být uzákoněna z důvodů řádného zajištění a správy majetku v bouřlivých dobách na konci války, které se očekávaly po vyklizení území, obsazených německou armádou. Očekávalo se, že budou vydány další normy, upravující některé vlastnické poměry – k tomu také později došlo konfiskací a znárodněním. Do doby, než bude tento majetek převzat, *„bylo jej nutno chránit před pletichami vlastníků, k čemuž sloužila právě národní správa. Vedle toho je třeba bránit veřejný zájem i v jiných případech, kde nedojde k odnětí vlastnictví, ale nesprávným obhospodařováním může být ohrožen plynulý chod výroby nebo hospodářského života. Posléze je se postarati i o majetek, který v důsledku válečných událostí byl opuštěn, a to do té doby, než se vrátí jeho zákonní majitelé.“*³⁵ Pravdou bylo, že národní správa znamenala ve své podstatě výrazné omezení výkonu vlastnického práva majitele. Vlastník majetku neměl možnost s majetkem nakládat ani ho užívat. Neměl nárok na žádný podíl ze zisku či jiných výnosů z majetku. Toto ustanovení bylo pozměněno až v roce 1946 výnosy ministerstva průmyslu, kdy bylo v odůvodněných případech, pokud se jednalo o

³⁴ Košický vládní program, čl. XII.

³⁵ Nešpor, Z.: Nové předpisy o národní správě zavedené pro ohrožení chodu výroby nebo se zřetelem na znárodnění podniků průmyslových, stavebních, grafických a velkoobchodních. Tiskové podniky Ústředního svazu čs. průmyslu. Praha 1948, str. 11 a násl.

osobu státně spolehlivou a existovaly sociální důvody, vyplácet až 5 tisíc Kč měsíčně národní správou.³⁶

§ 2 dekretu stanovil, že majetek státně nespolehlivých osob se dává pod národní správu. Osobou státně nespolehlivou byly osoby německé nebo maďarské národnosti a dále osoby, které vyvíjely činnost směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, bezpečnosti a obraně ČSR. Národní správa dle § 2 byla zřízena již ze zákona, tedy ke dni 23. května 1945, což plynulo ze slov „dává se pod národní správu“. Příslušný úřední výrok národního výboru či rezortního ministerstva měl pouze deklaratorní charakter.

Za osoby německé nebo maďarské národnosti se považovaly ty osoby, které se při kterémkoliv sčítání lidu přihlásily k německé nebo maďarské národnosti (nikoliv k německé nebo maďarské státní příslušnosti). Od roku 1929 byla na území Československa provedena tato sčítání lidu:

1. dne 1. prosince 1930 na celém území republiky
2. dne 17. května 1939 říšskoněmecké sčítání v krajích odtržených od zemí českých a od Slovenska a připojených k Německu
3. dne 31. prosince 1938 a dne 15. prosince 1940 na Slovensku
4. dne 15. prosince 1938 maďarské sčítání v krajích odtržených od Slovenska a připojených k Maďarsku.

Při všech těchto sčítáních byla zjišťována národnost sčítaných osob. Na majetek těchto osob nebyla uvalena národní správa pouze v případě, že „trpěli pod nacistickým terorem“. Nicméně toto „trpění“ muselo být alespoň takové intenzity, aby se vyrovnalo boji se zbraní v ruce. K zavedení národní správy stačilo, když se určitá osoba přihlásila k německé národnosti při sčítání v roce 1930, ale později se hlásila již k jiné národnosti.

³⁶ Tak např. Nejvyšší soud ČR svým rozhodnutím ze dne 5.2.1947 sp.zn. R II 169/46 rozhodl ve věci nároku nezletilého dítěte na výživné od manželského otce tak, že „uvalení národní správy je ve své podstatě jen prozatímním opatřením, majetek zůstává osobě, na jejímž jmění byla národní správa uvalena, jen dispozice s majetkem se jí odmítá. Dokud o majetku nebude definitivně rozhodnuto, třeba hleděti na věc tak, jako kdyby tu národní správy nebylo.“ Nezletilé děti tedy zůstaly bez finančních prostředků na svojí výživu.

Za osoby německé a maďarské národnosti byly považovány i osoby, které se staly členy národních skupin, útvarů nebo politických stran, které sdružovaly osoby německé nebo maďarské národnosti.

Podle § 2 odst. 2 se za majetek osob státně nespolehlivých považoval také majetek těmito osobami převedený po 29. září 1938, ledaže by nabyvatel nebyl věděl o tom, že jde o takový majetek. Nebylo rozhodné, zda osoba, na kterou byl tento majetek převeden, je státně spolehlivá či nikoliv. Byla tu stanovena právní domněnka, že jde o majetek nepřátelský. Osoba však mohla prokázat, že nevěděla, že jde o nepřátelský majetek. Pokud se jí tato skutečnost prokázat nepodařila, byl takovýto majetek dán pod národní správu podle § 2 jako majetek nabyvatelův.

Za osoby státně nespolehlivé byly považovány i ty, které vyvíjeli činnost směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně ČSR, které k takové činnosti podněcovaly nebo jiné osoby svěsti hleděly a záměrně podporovaly jakýmkoliv způsobem německé a maďarské okupanty. Pod toto ustanovení spadají osoby, které nebyly maďarské nebo německé národnosti, ale vyvíjely některou z výše uvedených činností. Z literatury lze dovodit, že tuto činnost mohly tyto osoby provádět nejen v době okupace, ale i před okupací.

Na místě je podotknout, že k německé národnosti se tehdy hlásila i velká skupina německy mluvících Židů. Vůči německým židům postupovaly československé úřady – s výjimkou osob splňujících všechny podmínky nutné pro uznání za antifašistu - ve většině případů jako vůči ostatnímu německému obyvatelstvu se všemi z toho plynoucími následky. Dělo se tak zřejmě také proto, že mnoho židovských obyvatelů, hlavně ti majetnější, byli začleněni do německé národní pospolitosti a byli nositeli německo-nacionálního vlivu. Jednalo se především o židovské osoby, které se při posledním předválečném sčítání lidu hlásili ve valné většině k německé národnosti, mluvili německým jazykem a jejich děti studovaly na německých školách. Tito lidé byli následně po okupaci persekvováni nacistickou zvlášť – byl jim zkonfiskován majetek, byli posláni do koncentračních táborů, z kterých se většina již nevrátila. Ten, kdo to štěstí měl a válečné hrůzy

přežil, se dočkal konfiskace majetku ze strany československého státu. Neboť – jak uvedl tehdejší ministr vnitra Václav Nosek v projevu na konferenci předsedů dne 20. února 1946: „Vyřídíme tudíž při jedné a téže příležitosti nejen nepřítele, který přímo poškozoval a ničil náš národ ve spolupráci s Hitlerem, ale vyřídíme hospodářsky i ty, kteří rozvraceli naši národní existenci germanizací a podobnými činy, třebaže nespolupracovali s nacismem. máme mnoho dokladů o tom, jak tam někteří Němci udržovali germanisaci a také ji podporovali. Někteří pak byli také zavřeni, poněvadž byli židovského původu a tedy trpěli částečně pod nacistickým terorem, ale zde musíte všichni zkoumat, jak se tito chovali ještě za doby republiky a jestliže germanizovali, němčili, nebo podporovali německé školy, jejich majetek náleží státu a musí býti zkonfiskován.“³⁷ Nemalá část Čechů považovala židovské obyvatelstvo za aktivní germanizátory. Zdůrazňovalo se, že státoobčanské záležitosti se v republice řeší nikoli na principu rasovém, ale národnostním: „přihlásí-li se žid k národnosti německé, musí nastoupit tutéž cestu jako každý jiný příslušník německé národnosti, jenž usiluje o československé státní občanství.“³⁸

Pokud se jednalo o státní občany rakouské, bylo požadováno, aby měli rakouskou příslušnost před 13. březnem 1938 a neztotožňovali se s nacismem. Tito občané byli již v prvních týdnech po osvobození vyjímání z dosahu opatření vůči německému obyvatelstvu. Osoby, které získaly osvědčení o rakouském občanství a u nichž byla zjištěna politická bezúhonnost, se podle výnosu ministerstva vnitra z 2. října 1945 neměly nadále považovat za Němce. Prověření Rakušané získali určité výhody, jako bylo vydávání potravinových lístků s dávkami pro československé občany, vyjmutí z 20% srážky z náhrady za práci a povinného vázání částek mezd a dalších požitků nad stanovenou hranici, provádění pracovního přidělování, konfiskací majetku apod.

Za státně nespolehlivé právnické osoby byly pokládány ty, „jejichž správa úmyslně a záměrně sloužila německému nebo maďarskému vedení války nebo fašistickým a nacistickým účelům“. Za právnické osoby německé byly

³⁷ Konfiskace nepřátelského majetku (Podle dekretu č. 108). Mladá fronta. Praha 1946, str. 3

³⁸ Staněk, T.: Odsun Němců z Československa 1945-1947. První vydání. Academia Praha 1991, str. 165

považovány ty, které měly německou jednacím řeč nebo se prohlašovaly za německé, nebo byly zřízeny pro osoby německé národnosti, dále pokud měla právnická osoba sídlo v bývalé německé říši. Takovýmito právnickým osobám byla přisouzena německá národnost a spadala pod § 4 písm. a) dekretu. Stejně byla posuzována i právnická osoba maďarské národnosti.

§ 3 dekretu nařizuje: „*Národní správa budiž zavedena do všech podniků i do všech majetkových podstat, kde toho vyžaduje plynulý chod výroby a hospodářského života, zejména v závodech, podnicích a majetkových podstatách opuštěných nebo takových, které jsou v držbě, správě, nájmu nebo pachtu osob státně nespolehlivých.*“ Rozhodnutí, kterým byla národní správa podle § 3 zavedena, měla konstitutivní charakter, neboť tímto rozhodnutím se teprve zaváděla. Dle § 3 bylo tedy možno dát pod národní správu majetek osob státně spolehlivých. Tato národní správa měla charakter vnucené správy tam, kde to hospodářský život vyžadoval a kde nestačilo jmenování stálého dozorčího orgánu podle dekretu č. 109/1945 Sb. o řízení výrobě.

Důvod, proč uvalit na majetek podniků dle § 3 národní správu, byl především v osobě majitele podniku. V první řadě to byl odpor zaměstnanců podniku. K zavedení národní správy často postačovalo prohlášení zaměstnanců, že s majitelem nebudou spolupracovat pro jeho asociálnost, že zahájí stávkou, postup majitele vyvolává řadu konfliktů, popř. neklid ve výrobě atd. Až dle rozhodnutí Nejvyššího správního soudu č. 433/1945 bylo rozhodnuto, že tyto důvody k zavedení národní správy nestačí, nýbrž musí být zjištěny skutečné důvody, které dají možnost posoudit, že plynulost výroby nebo hospodářského života je ohrožena. V praxi se pak tyto důvody nejčastěji hledaly v obviněních z kolaborace podle tzv. malého retribučního dekretu.³⁹ Dalším důvodem pro zřízení národní správy byly případy, kdy majitel vedl podnik špatně po stránce ekonomické, podnik neuměl obchodně, příp. technicky zvládnout apod. Dalším důvodem byly případy, kdy majitel nebyl na výši po stránce mravní, neboť postupuje způsobem, který poškozuje stát na daních apod., získává dodávky pomocí úplatků, porušuje obhospodařovací předpisy, kupuje nebo prodává

³⁹ Dekret prezidenta republiky č. 138/1945 Sb. z 27. října 1945, o trestání některých provinění proti národní cti

suroviny nebo zboží na černém trhu, platí černé mzdy apod. Toto nebezpečí hrozilo zejména u podniků, které měly být posléze znárodněny, neboť vlastník se pravděpodobně bude snažit zašantročit část majetku.⁴⁰ Dalším důvodem k zavedení národní správy bylo opuštění podniku. Tento důvod se vyskytoval především u podniků, které patřily cizím státním příslušníkům nebo emigrantům a které se dostaly do určitého vlivu osob státně nespolehlivých. Jednalo se o fyzické osoby, které musely za války svůj majetek opustit, tak o právnické osoby, kde byly české fyzické osoby, které byly statutárními orgány, za války vyměněny za Němce.

Dekret o národní správě se podrobně zabýval také pravomocemi a povinnostmi národních správců. Národní správce byl zmocněn vykonávat národní správu nad konkrétní majetkovou podstatou jako zvláštní formu veřejné funkce. Předpokladem ke jmenování byla státní spolehlivost, odborná způsobilost. Ve větších podnicích mohl být jmenován až pětičlenný sbor národních správců. Národní správce činil běžné právní úkony související se správou majetku, měl je činit s „péčí řádného hospodáře“.

K zavedení národní správy byly podle § 7 odst. 1 dekretu příslušné národní výbory. Ty měly rozdělenou věcnou příslušnost dle počtu zaměstnanců, výměry pozemků či hodnoty majetku. Pokud byla působnost podniku a majetku celostátní, pak národní správu zavádělo příslušné ministerstvo. Celostátním podnikem se rozuměly například ty podniky, které měly výrobně a hospodářsky zvláštní význam nebo klíčové postavení, podniky, které měly speciální výrobu, významné exportní podniky, velkoobchody, které distribuovaly zboží v celé oblasti. V některých případech byl k zavedení národní správy jiný, než § 7 příslušný orgán. Bylo to v případech, hrozilo-li nebezpečí prodlení, pokud byl podnik opuštěný, nebo zasahovali-li do majetku nebo podniku osoby státně nespolehlivé. V těchto konkrétních případech byly oprávněny jmenovat národního správce okresní národní výbory. Správa takto zřízená byla označena jako zatímní národní správa. Národní správce vykonával všechna práva a

⁴⁰ Nešpor, Z.: Nové předpisy o národní správě zavedené pro ohrožení chodu výroby nebo se zřetelem na znárodnění podniků průmyslových, stavebních, grafických a velkoobchodních. Tiskové podniky Ústředního svazu čs. průmyslu. Praha 1948, str. 32 a násl.

povinnosti do té doby, než příslušný orgán podle § 7 zřídil řádnou národní správu.

Národní správa mohla být dle § 11 zrušena a to jakmile pominou důvody, pro které byla zavedena. Tímto důvodem bylo odpadnutí „státní nespolehlivosti“ nebo rozhodnutí podle ustanovení dekretu č. 33/1945 Sb., o zachování státního občanství. U majetku opuštěného byl důvodem zrušení národní správy návratem osoby státně spolehlivé a její ochotou ujmout se opět svého majetku, kterou projeví návrhem na zrušení národní správy. Pokud byl majetek v držbě osoby státně nespolehlivé, musel si vlastník majetku vynutit svá práva a sám získat titul k držbě. Byla-li národní správa zavedena podle § 3 dekretu, pak ke zrušení došlo, byla-li zjednána náprava poměrů, a pokud bylo zajištěno, že se tyto poměry nevrátí. U majetku, který byl znárodněn, národní správa sama o sobě zanikla a to ze zákona dnem znárodnění. Jak z nedávné historie víme, národní správa zanikala především z důvodů znárodnění majetku, případně jeho konfiskací.

Když ministr průmyslu Laušman jmenoval 24 národních správ u nejvýznamnějších českých průmyslových podniků včetně Škodových závodů, firmy Baťa, ČKD, Vítkovického horního a hutního těžířstva či Poldiny huti, hovořil o zahájení „nového období hospodářského života v osvobozené vlasti“ a období revolučně-budovatelské praxe. Potvrdil tím, že národní správy jsou jen předstupněm k dalším krokům vedoucím k zestátnění. Národní správy v takovýchto závodech totiž podle něj znamenaly „konec soukromo-kapitalistického chaotického hospodaření v oboru průmyslové výroby“.⁴¹

Podle zprávy ministra průmyslu o stavu k 30. září 1945 byla národní správa zavedena:

- místními národními výbory do 4.855 podniků
- okresními národními výbory do 2.740 podniků
- zemskými národními výbory do 1.250 podniků
- ministerstvem průmyslu do 457 podniků
- ministerstvem výživy do 580 podniků.

⁴¹ KUKLÍK, J.: Znárodněné Československo. Auditorium. Praha 2010. str. 148

Celkem tedy byla národní správa dosazena do 9.882 podniků, jejichž celkový počet zaměstnanců činil přibližně jeden milión osob.⁴²

3.3. ZNÁRODŇOVACÍ DEKRETY

Nejvýznamnějším dokumentem v souvislosti s prvními myšlenkami na poválečné znárodnění je program nazvaný *Za svobodu, do Nové Československé republiky!*, který připravoval domácí odboj v zimních měsících roku 1941. Tiskem byl vydán až po osvobození v roce 1945, neboť jeho rozšíření zabránilo rozsáhlé zatýkání domácích odbojářů. Svým odkazem se přihlásil k myšlenkovému odkazu T. G. Masaryka. Československo se mělo obnovit v předmnichovských hranicích, měly se ale provést rozsáhlé vnitřní změny. Tyto změny se týkaly také ekonomického systému. Nepožadoval odstranění veškerého soukromého vlastnictví a soukromého podnikání, avšak navrhoval jeho veřejnou kontrolu. Základním měřítkem měla být sociální spravedlnost a účelné a hospodárné uspokojování lidských potřeb. Požadovala se samospráva pracujících, tj. zejména účast zaměstnanců na správě a řízení podniků. Program se také zabýval znárodněním, jež nazýval „zveřejněním“ či „zespolečenštěním“, kde se předpokládala i role obecního, popř. družstevního vlastnictví. Výslovně se také předpokládalo zestátnění některých bank včetně Národní banky. Právě zestátnění bank mělo díky jejich majetkovým účastem umožnit i zestátnění dolů, nerostného bohatství a těžkého průmyslu, zejména celého průmyslu zbrojního.⁴³

Myšlenka znárodnění klíčových odvětví národního hospodářství byla jako součást poválečné ekonomické a sociální reformy diskutována také v londýnském exilu. První diskuze o znárodnění však byly reakcí na plány domácího odboje. V únoru 1942 v londýnském hospodářském a sociálním odboru Státní rady pronesl ministr Jaromír Nečas projev, v němž řekl o úkolech poválečné rekonstrukce československého hospodářství:

1. po válce se musí ve všem podnikání více než dosud hodnotit složka práce,

⁴² Hlušíčková, R.: Boj o průmyslové konfiskáty v Československu v letech 1945-1948. 1. vydání. Práce, vydavatelství a nakladatelství ROH Praha. 1983

⁴³ Kuklík, J.: Znárodněné Československo. Auditorium Praha. 2010, str. 98

2. v podnikání se musí přihlížet v budoucnosti k zájmům celku a ne k soukromým ziskům,
3. naše hospodářství bude v budoucnosti řízené a plánované,
4. mají být postátněny, resp. zveřejněny doly, těžký a klíčový průmysl, dopravnictví, zdroje přírodní energie, elektrárenství, a že má být postátněna Národní banka a celé peněžnictví a pojišťovnictví postaveno na nový podklad.⁴⁴

Po osvobození, v červenci 1945 se strany Národní fronty dohodly, že znárodnění bude provedeno dekrety presidenta republiky ještě před svoláním Prozatímního Národního shromáždění⁴⁵. Tento rozsáhlý zásah do vlastnických práv byl předmětem politických i právně teoretických sporů. Spory se nevedly o tom, zda má k znárodnění dojít či nikoliv, ale o to, jakým tempem bude probíhat a jaký bude jeho rozsah. Komunisté a sociální demokraté prosazovali rozsáhlé a jednorázově provedené znárodnění, po dlouhých a ostrých diskuzích dosáhli snížení hranice velikosti podniků zahrnutých do zestátnovacího procesu z původně navrhovaných 1.500 na 500 zaměstnanců, v některých odvětvích pak ještě méně. Naopak pro pomalejší a omezenější rozsah „znárodnění zestátněním“ se vyslovovali hlavně představitelé národně socialistické a lidové strany, ale i někteří více pravicově orientovaní sociální demokraté. Také prezident Edvard Beneš při podpisu dekretů prohlásil: *„Víte, že můj postoj v otázce podpisu těchto dekretů byl od prvopočátku kladný. Byl bych si přál, abychom byli postupovali po etapách, a kdyby celý zákon, co do rozsahu, byl proveden tak, aby postupem doby bylo více zkušeností.“*⁴⁶

Zajímavostí při přípravě znárodnovacích dekretů byly také spory o podobě znárodněných podniků. Kupříkladu národně socialistický národohospodář Jiří Hejda přišel s návrhem, že znárodněný podnik by měl mít formu akciové společnosti se státní majoritou, kdy by si stát podržel 51% akcií, zbytkem by vyplatil 49% akcionářů nebo vlastníků českých společností, které rovněž podléhaly znárodnění. Všichni dosavadní majitelé, pokud jim nebyl znárodněn

⁴⁴ Mandler, E.: Benešovy dekrety. Proč vznikaly a co jsou. 1. vydání. Libri, s.r.o. Praha 2002. str. 68

⁴⁵ KUKLÍK, J.: Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“ . Dekrety presidenta republiky 1940-1945. Praha: Linde, 2002, s. 328.

⁴⁶ Šulc, Z.: Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945-1995. DOPLNĚK, Brno 1998. Str. 14

majetek bez náhrady, si měli podržet svoje podíly nebo je měli vyměnit za podíly jiných podniků stejné ceny. Tento návrh byl však pro KSČ naprosto nepřijatelný.

Idea znárodnění určitých odvětví byla mezi československým obyvatelstvem značně populární a měla garantovat, že se nebudou opakovat hospodářské problémy 30. let. Svou úlohu sehrála podpora i Ústřední rady odborů. Příprava znárodnění spadala do kompetence ministerstva pro hospodářskou obnovu.

Je třeba připomenout, že znárodnění nebyl pouze československým poválečným fenoménem či pouze produkt komunistického hnutí. Výrazně se uplatnilo ve většině vyspělých kapitalistických zemí. Např. ve Velké Británii zvítězil v prvních poválečných volbách program rozsáhlého znárodnění a plánování. Vedle Anglické banky byly zestátněny uhelné doly, elektrárny, pozemní doprava, plynárny, hutě a později ještě další podniky. Ve Francii byla zestátněna téměř celá těžba uhlí, velké elektrárny a plynárny, ropný průmysl, cedulová banka a čtyři velké depozitní banky, větší část pojišťoven, čtyři letecké společnosti a řada podniků kolaborantů. V Itálii začal proces zestátnění již ve 30. letech, pokračoval po válce získáním rozhodujícího vlivu ve více než tisíci koncernech a firmách, na které připadalo téměř 50% výroby oceli, asi 70% kapacity loděnic, takřka čtvrtina námořní plavby, 44% dálnic, telefonní spoje, rozhlas a televize, letecká doprava. V Rakousku došlo k zestátnění ropného průmyslu, těžby železných rud a uhlí, hutí, větší části elektrotechnického průmyslu, největšího chemického závodu, atd.⁴⁷

Nejmenšího rozsahu znárodnění bylo dosaženo ve Velké Británii, kdy nepřesáhlo 20% ekonomiky. Ve Francii a zejména v Itálii nakonec zasáhlo znárodnění větší sektor ekonomik. Československé znárodnění ale bylo v této skupině států jednoznačně nejrozsáhlejším a jednorázově provedeným znárodněním, navíc s nejkratší dobou přípravy a bez předcházející parlamentní diskuze.⁴⁸

⁴⁷ Šulc, Z.: Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945-1995. DOPLNĚK, Brno 1998. Str. 9 a násl.

⁴⁸ Kuklík, J.: Znárodněné Československo. Auditorium Praha. 2010, str. 355

3.3.1. ZNÁRODNĚNÍ FILMU

Prvním znárodňovacím dekretem byl dekret presidenta republiky č. 50/1945 Sb., o opatřeních v oblasti filmu, ze dne 11. srpna 1945. Tímto dekretem byl znárodněn československý film jak ve výrobě, tak i v distribuci a tím byl postaven na základy nové státní ideologie Československé republiky. Byl to první krok k dalšímu obrovskému znárodňovacímu procesu ve všech oblastech hospodářského a kulturního života Československa.

Znárodnění filmu připravovalo již londýnské ministerstvo hospodářské rekonstrukce. Filmový průmysl totiž nebyl považován za běžný druh podnikání vzhledem k možnosti masového ovlivňování mínění občanů. Práce na tomto dekretu začala již v roce 1944 v Londýně, nicméně v původním návrhu se jednalo sice o dalekosáhlé, avšak přechodné opatření ve filmové oblasti do doby, než bude vydán nový filmový zákon. Návrh také stanovil, že stát po dobu platnosti dekretu prozatímně převezme veškeré licence k provozování veřejných biografů. K vydání tohoto filmového zákona však už nestihlo dojít.

Vlastnímu zestátnění předcházelo zavedení národní správy do klíčových filmových ateliérů a studií na Barrandově a v Hostivaři. Národní správa se zaváděla i z toho důvodu, že řada studií a ateliérů přešla v průběhu války do německých rukou. Dekret zestátnil nejen samotnou výrobu filmu, včetně provozování filmových ateliérů a laboratorního zpracování filmového materiálu, ale i distribuci filmů, jejich veřejné promítání a také dovoz a vývoz. Ze zestátnění byl vyjmut jen tzv. amatérský film a výcvikové, propagační a instruktážní filmy ministerstva národní obrany.⁴⁹

Specifické na zestátnění filmového průmyslu bylo to, že majetek nepřešel na stát dnem účinnosti dekretu, nýbrž dle ustanovení § 2 odst. 2 dekretu přešel do vlastnictví státu až dnem jeho odevzdání. Tento majetek pak stát mohl převést na subjekty, které k tomuto účelu zřídil. Tím se stala Československá filmová společnost, která se 13. dubna 1948 přeměnila na Československý státní film.

⁴⁹ Kuklík, J.: Znárodněné Československo. 1. vydání. Auditorium Praha 2010, str. 171 a násl.

Zestátnění bylo provedeno zásadně za náhradu s výjimkou státně nespolehlivých osob nebo osob odsouzených podle tzv. velkého retribučního dekretu.⁵⁰

Důsledky vzniku monopolu československého státu na dovoz a vývoz filmů se projeví mimo jiné v regulaci dovozu počtu filmů ze zahraničí ve výrazný prospěch Sovětského svazu. Již 6. července 1945 byla podepsána dohoda se Sovětským státním filmem, která stanovila, že 60% zahraničních filmů promítaných v československých kinech, mělo pocházet ze SSSR. Dále tato dohoda obsahovala závazek odebrat během 12 měsíců 100 sovětských filmů a tato kvóta se měla v dalších letech zvyšovat o dalších 5%. Znamenalo to, že československá kvóta by pravděpodobně byla 20% a jen 20% by bylo vyčleněno na britské, americké a francouzské filmy. Tento stav se snažila britská diplomacie zvrátit, neboť filmy byly považovány za vhodný druh propagandy, nicméně neúspěšně.

3.3.2. ZNÁRODNĚNÍ DOLŮ A PRŮMYSLOVÝCH PODNIKŮ

Dekret presidenta republiky č. 100/1945 Sb., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, ze dne 24. října 1945, přinesl znárodnění zestátněním všech dolů (resp. podniků provozovaných podle obecného horního zákona) a klíčových podniků energetického průmyslu, železáren, oceláren, hutí, sléváren, válcoven, podniků kovodělného a elektrotechnického průmyslu, podniků zbrojního a chemického průmyslu a podniků celé řady odvětví.

Výčet podniků podléhajících znárodnění byl taxativní. Některé podniky podléhaly znárodnění bez dalších podmínek, jen vzhledem k povaze jejich činnosti. Tak tomu bylo například u podniků provozovaných podle obecního horního zákona, podniky zabývající se vyhledáváním vyhrazených nerostů v ložiscích, jejich otvíráním a dobýváním. Podobně byly znárodněny bez podmínek energetické podniky a zařízení sloužící výrobě, opatřování, rozvodu a dodávce energie všeho druhu, dále pro železářny, ocelárny, hutě na barevné kovy, válcovny, lisovny, podniky zbrojního průmyslu, které svým výzkumným nebo výrobním zaměřením byly nositeli vývoje vojenské výzbroje a řada dalších podniků. V jiných případech

⁵⁰ dekret presidenta republiky č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zrádců, zločinců, pomahačů a o mimořádných soudech

podléhaly znárodnění pouze podniky většího rozsahu. Přitom větší rozsah byl dán buď tím, že šlo o podniky pro tovární výrobu, popř. podniky s továrním zařízením, nebo o podniky jejichž počet zaměstnanců přesahoval v průměru za stanovené období určitý počet.

Tak například pouze podniky pro tovární výrobu podléhaly znárodnění v oboru chemicko-farmaceutickém a v oboru výroby dých a desek ze sklížených dřív. V poměrně velkém počtu odvětví podléhaly znárodnění pouze podniky přesahující co do počtu zaměstnanců stanovený limit. Ten se pohyboval diferencovaně podle jednotlivých odvětví od 150 do 500 zaměstnanců, zpravidla podle průměru stavů ke dnům 1. ledna 1938 až 1940 v lehkém průmyslu, u těžkého průmyslu k 1. lednu let 1942 až 1944. Tímto rozlišením se počet znárodněných podniků rozšiřoval, neboť v těžkém průmyslu pracujícím převážně na vojenských zakázkách se za války zaměstnanost zvýšila, kdežto v lehkém průmyslu se počet zaměstnanců naopak snížil. Vynětí podniku ze znárodnění mohla, s výjimkou dolů, stanovit na návrh ministra průmyslu vláda. Stejně tak mohl ministr průmyslu po dohodě s ministrem financí vyloučit určitý podnik ze znárodnění a podnik uzavřít, pokud nebylo jeho „další provozování ve veřejném zájmu“. Ministr průmyslu byl zmocněn v Úředním listě publikovat, které podniky byly podle dekretu skutečně znárodněny. Toto zmocnění bylo do dekretu zařazeno proto, aby nedošlo k pochybnostem, že konkrétní podnik byl podroben znárodnění. Samotná vyhláška ministra průmyslu však měla pouze deklaratorní účinek.

Dekret výslovně nedefinoval pojem znárodnění zestátněním.⁵¹ Dekret však stanovil, že vlastnictví k veškerým nemovitým věcem a zařízením sloužícím provozu podniku, stejně jako k veškerému příslušenství jako byly patenty, licence, živnostenská oprávnění, známky, vzory, směnky, cenné papíry, hotovost,

⁵¹ Znárodnění jest pojem široký, kterým vlastně rozumíme veškeré děje národního hospodářství, počínaje takovým, že se nějaká věc stává věcí národa, tj. že národ (lid) může nějaké věci zdarma libovolně používat, ať již pro svou zábavu, nebo poučení, nebo rekreaci, - a konče takovým hospodářským děním, že se projevuje tendence, aby výsledky sloužily národu neb lidu, ať již za úplatu nebo bez ní, anebo konečně že se projevuje tendence, aby věci byly řízeny snahou prospěti spíše národu a lidu než jedinci..... Zestátnění naproti tomu jest velmi úzce a jasně vyhraněný pojem: Zestátněno jest to, co náleží státu. Je lhotejně, jak toho stát používá. Víme, že některých státních monopolů (zestátněných odvětví výroby nebo prodeje) nebylo vždy používáno k prospěchu lidu. Viz Skála, H.: Co je znárodnění průmyslu. Omnia, Praha 1945, str. 6 a násl.

pohledávky atd. a k hotovým i nedokončeným výrobkům či zásobám nabýval československý stát. Znárodnění se týkalo i ložisek a nalezišť surovin, stejně jako pomocných závodů a všech podniků „tvořících se znárodněným podnikem nerozlučný hospodářský celek“. Stalo se tak ke dni účinnosti dekretu, tj. k 27. říjnu 1945. Takto znárodněné majetkové podstaty vplynuly jako tzv. kmenové jmění do nových, tzv. národních podniků, jako samostatných právnických osob. Stát získával postavení jejich zřizovatele a měl i další řídicí a dozorčí pravomoci nad jejich fungováním. Zároveň bylo jen státu vyhrazeno právo zakládat podniky v určitých oborech.

Majetek se znárodňoval zásadně za náhradu. Náhrada měla být vypočtena jako obecná cena majetku podle úředních cen ke dni vyhlášení dekretu. Do náhrady však nemělo být započteno např. nevytěžené nerostné bohatství či báňské oprávnění. Dle dekretu se náhrada za znárodněný majetek poskytovala v cenných papírech, v hotovosti nebo v jiných hodnotách. V praxi se však předpokládalo, že náhrada bude poskytnuta zásadně v cenných papírech, které se budou umořovat z přebytku výtěžků národních podniků. Vycházelo se z předpokladu, že znárodněný průmysl si svou cenu zaplatí sám. Pokud měla být vyplacena náhrada v hotovosti nebo v jiných hodnotách, pak tuto úhradu měl provést Fond znárodněného hospodářství.

Náhrada za znárodnění nepříslušela Německé říši, Maďarskému království a německým a maďarským právnickým osobám veřejného práva, německé nacistické straně a organizacím a zejména osobám německé a maďarské národnosti, které byly zbaveny československého státního občanství. Výjimkou byly pouze osoby, které prokázaly, že „zůstaly věrný ČSR, nikdy se neprovinily proti národům českému a slovenskému a buď se zúčastnily boje za její osvobození, nebo alespoň trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem“. Náhrada se neposkytovala též zrádcům a kolaborantům.

3.3.3. ZNÁRODNĚNÍ POTRAVINÁŘSKÉHO PRŮMYSLU

Dekret presidenta republiky č. 101/1945 Sb., o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského v mnohém na předchozí dekret navazoval. Znárodňoval cukrovary a rafinerie cukru, průmyslové lihovary a rafinerie lihu, pivovary s určitým výstavem, mlýny, podniky na výrobu umělých tuků i čokolády a cukrovinek. Příprava znárodnění podniků potravinářského průmyslu byla svěřena ministerstvu výživy.

Potravinářský průmysl byl v poválečném období velmi významná ale také citlivá oblast, bylo nutno jí věnovat mimořádnou pozornost. Podle představ tehdejší vlády i odborníků mělo znárodnění dlouhodobě zlepšit situaci na trhu s potravinami. Také zde docházelo při určení, které podniky pod znárodnění spadají, ke kombinaci objemu výroby s počtem zaměstnanců. Tak např. byly znárodněny všechny pivovary, které vyrobily více než 150 tisíc hektolitrů piva, čímž znárodnění podléhalo 13 pivovarů, mlýny o denní výkonnosti nejméně 60 tun obilí, podniky cukrářské s více jak 500 zaměstnanci. Podniky na výrobu umělých tuků měly určen menší počet zaměstnanců – 150 – neboť limit 500 zaměstnanců by postihl jen několik větších závodů. Dekret se výslovně nevztahoval na tzv. výtěžková a hospodářská společenstva a tzv. rolnické cukrovary, které se však měly přeměnit na družstva a měl v nich být vyloučen vliv velkostatkářů.

Také v případě potravinářských podniků se znárodnění publikovalo vyhláškou ministra výživy v Úředním listě. Na rozdíl od předchozího dekretu bylo možné u potravinářského průmyslu vytvářet podniky nejen ze znárodněného majetku, ale i majetku konfiskovaného a ze znárodněného majetku průmyslových podniků.

Při znárodnění některých podniků potravinářského průmyslu se utvořily národní podniky organizované určitým způsobem:

- a) z cukrovarů a rafinerií cukru národní podniky za účasti zemědělců, zaměstnanců a státu,
- b) z pivovarů národní podniky za účasti svazků územní samosprávy, zaměstnanců a státu,

- c) z průmyslových lihovarů a rafinerií lihu, mlýnů, podniků na výrobu umělých jedlých tuků, čokolády a cukrovinek národní podniky spravované představenstvem.

Ustanovení o náhradách za znárodnění podniků v potravinářském průmyslu se řídila ustanoveními dekretu o znárodnění dolů a průmyslových podniků.

3.3.4. ZNÁRODNĚNÍ BANK A POJIŠŤOVEN

Znárodnění bank a pojišťoven bylo provedeno na základě dekretů prezidenta republiky č. 102/1945 Sb. o znárodnění akciových bank a č. 103/1945 Sb., o znárodnění soukromých pojišťoven.

V otázce zestátnění bank se zpočátku projevil opatrný postoj KSČ k jejich znárodnění vzhledem k tomu, že bankovní sektor byl po válce ve velmi špatném stavu. Vzhledem ke katastrofální finanční situaci bank v důsledku německé okupace se v souvislosti s jejich zestátněním a převzetím závazků hovořilo do jisté míry jako o „danajském daru“.⁵²

Také tyto dekrety koncepčně vycházely z dekretu č. 100/1945 Sb. Dekret prezidenta republiky č. 102/1945 Sb. znárodňoval akciové banky provozující bankovní a peněžní obchody a přeměnil je na národní podniky. Na ně pak přešly práva a závazky znárodněných akciových bank. Bylo předmětem ostrých sporů, jak bude znárodnění bank realizováno. Nakonec bylo dosaženo kompromisu, kdy byly znárodněny pouze banky s právní formou akciových společností, ostatní právnické osoby, které provozovaly bankovní služby, nebyly nadále vůbec připuštěny. V českých zemích se tak přeměnily v národní podniky Živnostenská banka, Zemědělská banka a Ústřední banka družstev v Praze, Moravská banka v Brně a Plzeňská banka v Plzni, dále po válce obnovené Legiobanka a Pražská úvěrní banka v Praze, na které byla převedena aktiva a pasiva likvidované České banky Union a České eskomptní banky. Německé akciové banky a smíšené banky v českých zemích, které za války splynuly nebo byly v úzkém koncernovém spojení s říšskými bankami nacistického Německa se neznárodňovaly, ale likvidovaly.

⁵² Kuklík, J.: Znárodněné Československo. Auditorium Praha. 2010, str. 202

Nově vzniklé národní podniky, které vznikly ze znárodněných bank, byly nově zapisovány do obchodního rejstříku. Banky musely odvádět po dotaci rezervního fondu přebytky hospodaření státu. Příslušným k provedení znárodnění byl ministr financí. Ustanovení o náhradách, o určení komu se náhrada neposkytuje a jakým způsobem má být vyplacena, stejně jako trestní ustanovení byla převzata z dekretu o znárodnění dolů a průmyslových podniků.

Dekret č. 103/1945 Sb.⁵³, o znárodnění soukromých pojišťoven znárodnil zestátněním soukromé (tj. smluvní) pojišťovny. Vycházel ze stejných principů jako dekret o znárodnění akciových bank s několika rozdíly. Mezi ně patřila zejména podrobnější úprava fondů tvořených pojišťovnami a způsob rozdělení zisku⁵⁴.

3.3.5. VZNIK ZÁVODNÍCH A PODNIKOVÝCH RAD

Na znárodňovací dekrety přímo navázal dekret č. 104/1945 Sb., o závodních a podnikových radách, ze dne 24. října 1945. Dekret navazoval na zákonodárství z doby sociálních reforem první republiky, měl však radikálnější úpravu, protože odborové hnutí v podnicích začalo rozhodovat nejen o věcech sociálních vymožeností zaměstnanců, ale i o věcech ekonomického řízení podniku a o politických otázkách. Vláda musela vzít v úvahu existující stav, kdy v podnicích již fakticky fungovaly velmi silné a velmi aktivní závodní rady.

Dekret zaváděl pojem zájmové zastupitelstvo zaměstnanců v závodech, tzv. závodní rady, závodní důvěrníky a podnikové rady. Závodní rady se zřizovaly v závodech s alespoň 20 zaměstnanci, závodní důvěrníci pak v závodech s 3-19 zaměstnanci a v závodech, které měly méně než 3 zaměstnance, vykonávaly působnost závodního zastupitelstva orgány jednotné odborové organizace. Závodnímu zastupitelstvu sice nepříslušelo zasahovat do provozu závodu samostatnými nařízeními, zároveň jim ale v § 20 a násl. dekretu dával rozsáhlé pravomoci. Dohlížely, „zda hospodářská činnost závodu je vykonávána v souladu s obecným zájmem hospodářským“, zda je „hospodářská činnost závodu

⁵³ Pozn.: Dekret byl proveden vyhláškami č. 2086 a č. 2087 Úředního listu, ze dne 20. 11. 1946, kterými byly zřízeny národní podniky, Pojišťovna Slávia, Pražská pojišťovna, První československá pojišťovna, Pojišťovna Slovan a Nemocenská pojišťovna.

⁵⁴ Kuklík, J.: Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“. Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Linde, Praha, 2002, s. 326-348.

vykonávána tak, aby při zachování zřetelů obecného prospěchu hospodářského....byly spravedlivě uspokojovány hospodářské, sociální, zdravotní a kulturní zájmy zaměstnanců.“ Závodní rady se podílely i na dohledu nad sestavením obchodních a výrobních plánů.

3.4. KONFISKAČNÍ DEKRETY

„A nejen to, my sáhneme ještě hlouběji do dějin našeho národa a zákonem o konfiskaci německé půdy, a zejména německé půdy, korigujeme omyly našich českých králů Přemyslovců...“ – tak zněla slova v projevu tehdejšího náměstka předsedy československé vlády Klementa Gottwalda dne 23. června 1945 v Brně.

Zásahů do majetkových poměrů osob německé a maďarské národnosti a také státně nespolehlivých osob se dotýkaly především tyto dekrety:

- dekret č. 12/1945 Sb. z 21. června 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel české ho a slovenského národa
- dekret č. 108/1945 Sb. z 25. října 1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a o Fondech národní obnovy.

Předmětem úpravy obou dekretů byl – stejně jako u předpisů znárodňovacích – přechod majetku na stát. Rozdíl mezi těmito dekrety byl v cíli, který sledovaly a částečně i v jiném okruhu osob, kterých se dotýkaly.

Dekret č. 12/1945 Sb. konfiskoval dle § 4 zemědělskou a lesní půdu, k ní patřící budovy a zařízení, závody zemědělského průmyslu, sloužící vlastnímu zemědělskému a lesnímu hospodářství, jakož i movité příslušenství (živý i mrtvý inventář) a všechna práva, která jsou spojena s držbou konfiskovaného majetku nebo jeho části. Výjimkou byly zahrady o výměře do 1000m², které byly součástí obytného domu či vily. Tyto nemovitosti byly konfiskovány dekretem č. 108/1945 Sb.

Účelem dekretu č. 12/1945 Sb. byla podle § 1 konfiskace zemědělského majetku, který byl ve vlastnictví:

- a) všech osob německé a maďarské národnosti, bez ohledu na státní příslušnost,
- b) zrádců a nepřátel republiky jakékoliv národnosti a státní příslušnosti, projevivších toto nepřátelství zejména za krize a války v letech 1938 až 1945,
- c) akciových a jiných společností a korporací, jejichž správa úmyslně a záměrně sloužila německému vedení války nebo fašistickým a nacistickým účelům.

Přitom v odstavci 2 je uvedeno, že osoby německé a maďarské národnosti, které se **aktivně účastnily boje za zachování celistvosti a osvobození Československé republiky**, se zemědělský majetek nekonfiskuje. Podmínka „aktivní účast na osvobozovacím boji“ byla vykládána tak, že se týkala pouze doby po faktickém obsazení Československé republiky či aspoň jejích částí a před faktickým osvobozením republiky. Byla požadována nejen účast, nýbrž aktivní účast, kterou však mohla být nejen účast vojenská, ale i politická. Nestačilo však pouhé sympatizování, příspěví na nějakou sbírku, ale ani dodávání zboží armádě (jde tu o účast na boji).⁵⁵

Naproti tomu dle dekretu č. 108/1945 Sb. byl konfiskován majetek těmto osobám:

1. Německé říše, Království maďarského, osob veřejného práva....
2. osob fyzických národnosti německé nebo maďarské, s výjimkou osob, **kteřé prokáží, že zůstaly věřny Československé republice, nikdy se neprovinily proti národům českému a slovenskému a buď se činně zúčastnily boje za její osvobození, nebo trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem**, nebo
3. osob fyzických, které vyvíjely činnost směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky, které k takové činnosti podněcovaly nebo jiné osoby svěstí hleděly, záměrně podporovaly jakýmkoli způsobem německé nebo maďarské okupanty.....

Jakým způsobem by mohlo dojít k provinění proti českému nebo slovenskému národu dekret nevysvětloval, posouzení tedy záleželo na volné úvaze příslušného

⁵⁵ Knapp, V.: Osídlovací právo hmotné. 1. vydání. Orbis. Praha 1949. Str. 151

úřadu. Problémem bylo, jakým způsobem měly dotyčné osoby prokázat, že se nikdy neprovinily, či že prokázaly věrnost Československé republice. V praxi se tato ustanovení omezila na to, že osoba, na které leželo důkazní břemeno, musela vyvrátit obvinění, která na ni byla vznesena, případně úřadem ex officio zjištěna.

Pokud se tedy jednalo o konfiskaci nepřátelského majetku obecně, fyzickým osobám německé nebo maďarské národnosti stačilo, aby „zůstaly věrný, nikdy se neprovinily proti národům českému a slovenskému“ a „trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem“⁵⁶, kdežto u konfiskace zemědělské půdy bylo třeba prokázat „zúčastnění se aktivního boje za zachování celistvosti a osvobození ČSR“. Ustanovení dekretu o nutnosti aktivního boje za osvobození bylo předmětem čilé korespondence mezi prezidentem republiky a vládou v připomínkovém řízení o dekretu. Prezident žádal, aby byl do dekretu vložen tento text: *„Vláda si vyhrazuje možnost, aby v souvislosti s transferem německého obyvatelstva z republiky přezkoumala znovu tuto otázku a aby z účtu reparací Německa odškodnila při transferu německého obyvatelstva ony občany německé a maďarské národnosti, kteří by dle eventuálních dalších dispozic zákonných nabyli práva na toto odškodnění.“*⁵⁷. Vláda na schůzi, konané 13. června 1945 projednala – mimo jiné – i tuto připomínku prezidenta republiky a odpovědí bylo, že: *„Jde o půdu, která byla českému národu během staletí Němci odňata. Vrácení této půdy do rukou českého lidu je tedy především aktem historické spravedlnosti. Za druhé vláda podotýká, že se nekonfiskuje půda těm Němcům, kteří se aktivně zúčastnili boje za zachování celistvosti a osvobození Československé republiky. Ostatní Němci, jimž se půda konfiskuje, nesou kolektivní odpovědnost za všechny zločiny spáchané Němci na českém národě a republice, a proto jim náhrada nepřísluší.“*⁵⁸

⁵⁶ Přičemž utrpením nemuselo být pouze věznění nebo ubližování na těle, nýbrž jakýkoliv druh utrpení (život v ilegality). Z výrazů „trpěly“ a „pod terorem“ však plyne, že muselo jít o významnější újmu. Viz Osidlovací právo hmotné str. 151

⁵⁷ Jech, K., Kaplan, K.: Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Dokumenty. Část I. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Nakladatelství Doplněk. Brno 1995, str. 295

⁵⁸ Jech, K., Kaplan, K.: Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Dokumenty. Část I. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Nakladatelství Doplněk. Brno 1995, str. 303

1.1.1. KONFISKACE ZEMĚDĚLSKÉHO MAJETKU

„Svou dnešní slavností chceme zdůrazniti, že křivda, která postihla náš národ po Bílé hoře a která se měla znovu za nacistického režimu opakovati, bude plně odčiněna, že Čech a Slovák budou opět pány na své půdě....Nyní přišla chvíle, kdy náš národ chce jednou provždy skončiti s tímto bezprávím....Nebudeme dbát protestů cizácké šlechty a intervencí cizích sil, které by nám chtěly ve velkém revolučním cíli bránit.“ – Dr. Z. Fierlinger, předseda vlády, projev na manifestaci na Bílé hoře dne 1. července 1945.

Požadavek nové pozemkové reformy vyplýval již z obecných formulací obsažených v XI. kapitole Košického vládního programu. V londýnském a moskevském exilu vzniklo několik projektů předpokládaných pozemkových reforem. Poválečná pozemková reforma měla být pokračováním nedokončené předválečné pozemkové reformy. S postupem času se však do popředí dostávala protifašistická, protiněmecká a protimaďarská hlediska, která reagovala na rozbití Československa a vnucené zásahy do pozemkového vlastnictví spojených s okupací.

Z nepřátelského majetku byl tedy nejprve konfiskován zemědělský majetek. Stalo se tak dekretem č. 12/1945 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa, ze dne 21. června 1945. Dekret nabyl účinnosti dne 23. června 1945 a k tomuto datu zemědělský nepřátelský majetek propadl státu.⁵⁹

Zemědělským majetkem se podle dekretu rozuměla zemědělská a lesní půda, k ní patřící budovy a zařízení, závody zemědělského průmyslu, sloužící vlastnímu zemědělskému a lesnímu hospodářství, jakož i movité příslušenství (živý a mrtvý inventář) a všechna práva, která jsou spojena s držbou zkonfiskovaného majetku anebo jeho části. Zemědělským majetkem se rozuměly i rybníky, budovy, v nichž bydlel majitel, jakož i všechny budovy používané zaměstnanci podniku. Za

⁵⁹ Rozhodnutí Krajského soudu Karlovy Vary ze dne 12.10.1949 spl. zn. R 85/49 ve věci žádosti o vkladu vlastnického práva podle smlouvy o zcizení nemovitosti, na níž je poznamenána konfiskace majetku zcizitelova: KS žádost zamítl, vklad práva nebyl zapsán, i přes to, že v době prodeje poznámka konfiskace na majetku zcizitelova uvedena nebyla. Dle tohoto rozhodnutí je zapsání poznámky konfiskace bez významu, když konfiskace nastala ex lege podle dekretu č. 12/1945 Sb.

zemědělský majetek se naopak nepovažovaly obytné domky a vily se zahradou o výměře do 1000 m². Ty byly zkonfiskovány dekretem č. 108/1945 Sb. Seznam osob, na které se dekret konkrétně vztahoval, byly uveřejněny veřejnou vyhláškou na úředních deskách okresních národních výborů. Šetření o německé a maďarské národnosti vlastníků zemědělského majetku a o dalších podmínkách konfiskace prováděly okresní národní výbory na návrh místní rolnické komise. Provedení prvních přidělů konfiskované půdy proběhlo symbolicky na velkostatech hraběte Kinského v Horažďovicích a Rudolfa Berana v Miloňovicích 24. června 1945.

Na základě § 6 dekretu byl zřízen Národní pozemkový fond při ministerstvu zemědělství, který majetek, zkonfiskovaný dle příslušných ustanovení dekretu, spravoval až do odevzdání přidělcům. Statut Národního pozemkového fondu byl upraven vládním nařízením č. 70/1945 Sb. ze dne 3. září 1945. Dle tohoto statutu Národní pozemkový fond spravoval konfiskovaný majetek, prováděl opatření potřebná k řádnému hospodaření na zkonfiskované půdě, prováděl kontrolu tohoto hospodaření, pečoval o to, aby nově nabyví majitelé konfiskátů osobně a řádně na něm hospodařili, rozhodoval o povolování levného dlouhodobého úvěru přidělcům, dával souhlas ke zcizení, propachtování nebo jinému smluvnímu užívání přiděleného majetku, zajišťoval knihovní pořádek na přidělené půdě atd. Stal se také hospodářem na té části zkonfiskovaného majetku, který připadl státu a staral se o jeho řádné využití. Většina úkolů, které měl Národní pozemkový fond splnit, byla dokončena do roku 1950, kdy byl také se svými pobočkami zrušen.

Na tento dekret navázal 20. července 1945 dekret č. 28/1945 Sb. o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci, který byl koncipován jako prováděcí předpis pro tu část dekretu č. 12/1945 Sb., který se týkal přidělu konfiskované půdy. Upřesňoval průběh přidělového řízení, splatnost úhrady a zápis převodu vlastnictví do pozemkových knih.

Oba dekrety vytvořily předpoklady pro první etapu poválečné pozemkové reformy. Přídělová opatření vycházela cíleně vstříc potřebám nižších vrstev

venkovského obyvatelstva. To odpovídalo důrazu kladenému na sociální rozměr pozemkové reformy. Podle § 3 dekretu č. 28/1945 Sb., se počítalo s tím, že přednostní právo na příděl budou mít oprávnění žadatelé, kteří věrohodně prokáží, že se obzvlášť obětavě zapojili do národně osvobozenického zápasu, tj. zejména vojáci a partyzáni, bývalí političtí vězni a deportované osoby, jejich rodinní příslušníci, resp. dědicové, ale i rolníci poškození válečnými událostmi. Za oprávněné žadatele o půdu se měli dále považovat „národně“ a „státně spolehliví“ českoslovenští občané, české, slovenské ba i jiné slovanské národnosti. Jejich okruh byl omezen na deputátníky⁶⁰ a zemědělské dělníky⁶¹, rolníky s dosavadní výměrou půdy do 13 ha (pokud ji i s budovami předali do správy Národnímu pozemkovému fondu; s ostatním majetkem mohli naložit volně), dále příslušníky rolnických rodin starší 18 let, pokud byli výkonnými zemědělci, a výrobní zemědělská družstva sdružující výše uvedené oprávněné uchazeče. Ucházet o půdu se mohly i obce, okresy i stát. Jiným žadatelům, mezi něž patřili dělníci mimo zemědělský sektor, veřejní a soukromí zaměstnanci, maloživnostníci a sociálně slabí příslušníci svobodných povolání, se poskytovala možnost získat příděl pouze do výměry 0,5 ha, a to za účelem vybudování vlastního domu nebo zřízení zahrady.

Maximální rozloha přidělené půdy měla být v případech mnohočlenných rodin (s nejméně pěti rodinnými příslušníky, včetně výměnkáře, sourozenců a jiných příbuzných, kteří skutečně žili ve společné domácnosti) činit podle její bonity do 13 ha veškeré zemědělské, resp. 10 ha orné půdy, pokud možno již scelené a s příslušným zařízením. U ostatních uchazečů mělo jít podle bonity půdy o 12 ha veškeré zemědělské, resp. 8 ha orné půdy.

Zajímavá politická rozepře se strhla právě kolem velikosti přídělu konfiskované půdy. Prakticky po celé období zemědělského osídlování pohraničí byla tato výměra předmětem diskuzí. Nekomunistické strany přitom vycházely ze svých zemědělských programů. Národní socialisté jej koncipovali v duchu hesla „Svobodný zemědělec na svobodné půdě“. Požadovali nedotknutelnost

⁶⁰ Deputátníkem se rozuměl zaměstnanec na zemědělském majetku, u něhož část platu tvořily naturální požitky (byt, obilí, šatstvo apod.) a to včetně jeho rodinných příslušníků a příbuzných v linii přímé.

⁶¹ Zemědělským dělníkem byl též rodinný příslušník zemědělce, který pracoval v zemědělství

soukromého vlastnictví půdy a upřednostňovali soběstačný závod rodinného typu do 20 hektarů zemědělské půdy. Sociální demokraté doporučovali pro rentabilní podnikání rozlohu zemědělské půdy až do 50 hektarů. Lidovci přijali program, který jednoznačně zdůrazňoval nedotknutelnost soukromého vlastnictví, byl požadován přiděl lesů do vlastnictví soukromých osob. František Hynek, člen Československé strany lidové na schůzi Ústavodárného národního shromáždění dne 17. září 1947 mimo jiné konstatoval: *„Byla strašná chyba, že byly stanoveny v pohraničí výměry hospodářství na 13 hektarů pro jednoho osídlece. Toto číslo nemá naprosto žádného hospodářského opodstatnění, leda to, že se o něm říká, že je to číslo nešťastné.... Strojově vybavit tuto výměru je za známé prosperity a rentabilnosti zemědělských výrobků zcela nemožné. Znamená to tedy, že jestliže nejsou pracovní síly, nutno podporovat mechanizaci zemědělské práce, ale stroje mohou být využity efektivně jen ve velkých hospodářstvích, pokud možno hodně nad dvacet hektarů. Přiřčení takové výměry půdy....by bylo povzbudilo daleko více hospodářů, aby osídlovali pohraničí, poněvadž by bylo mnoho těch, kteří za předpokladu lepšího, výnosnějšího hospodářství a hospodaření a možnosti strojové výroby by byli odešli do pohraničí.“* Komunisté prosazovali (a nakonec to byli právě oni, kdo svůj názor prosadil) velikost přidělu maximálně do výše 13 hektarů. Dle jejich expertů znamenala hospodářství do 13 hektarů relativně maximální výrobní efekt při absorbování minimálního počtu pracovních sil z vnitrozemí. Mělo se jednat o hospodářství, která si měla každá rodina obhospodařovat sama bez dalších pomocných sil. Na komunisty byla však i tato výměra dost velká. Přesto nemohli velikost přidělu ještě snížit a to z toho důvodu, že o menší přiděly by nebyl mezi osídlenci zájem, protože by nemohly rodině poskytnout dostatečnou obživu. Dalším důvodem byl poválečný akutní nedostatek zemědělských pracovních sil. Bylo proto rozhodnuto zlikvidovat hospodářství velkých statků rozdělením jejich půdy do několika menších závodů s výměrou stanovenou dekrety a současně slučováním více malých hospodářství dosáhnout velikosti, jakou předpokládaly dekrety. Hlavní zásadou mělo být tvoření soběstačných usedlostí s rozlohou odpovídající půdním, výrobním a klimatickým podmínkám. Od všech těchto opatření se očekávalo, že celkový počet zemědělských závodů v pohraničí poklesne, čímž se sníží potřeba nových pracovních sil.

Výši ceny přidělovaného zemědělského majetku určovaly zpravidla tzv. rolnické komise. Místní a okresní rolnické komise, jež vznikly na základě dekretu č. 12/1945 Sb., resp. 28/1945 Sb., byly složeny z uchazečů o půdu, mezi nimiž získali zejména v pohraničí poměrně záhy silný vliv komunisté⁶². Kromě stanoveného finančního obnosu měli žadatelé o příděl zaplatit také obvykle nízké částky za převzetí vlastního obydlí, hospodářských budov a mrtvého i živého inventáře. Veškeré zisky byly odváděny Národnímu pozemkovému fondu. Pokud šlo o přídělovou agendu ve vnitrozemí, spadala téměř výlučně do kompetence místních a okresních národních výborů. V průběhu přidělování konfiskovaného zemědělského majetku v rámci organizované osídlovací akce sehrávalo hlavní úlohu ministerstvo zemědělství, jemuž byly v těchto záležitostech, a to s kompetencemi pro jeden nebo i více správních okresů, nápomocny od pozdního léta a podzimu 1945 zřizované zvláštní regionální útvary, tzv. Osídlovací komise ministerstva zemědělství. V Čechách bylo zřízeno 40 osídlovacích komisí ministerstva zemědělství, na Moravě a ve Slezsku 25. Při osídlovacích komisích ministerstva zemědělství působili rovněž styční důstojníci ministerstva národní obrany, kteří měli dbát na zohlednění přednostních nároků vojenských osob a současně sledovat průběh osídlování z hlediska potřeb armády.

Pokud se vrátím k institutu národního správce, byl to právě on, kdo byl nejčastějším žadatelem o příděl půdy. Dekret o národní správě sice neobsahoval žádnou zmínku o zemědělském osídlování, nicméně v praxi bylo jejich posláním zajistit zkonfiskovaný pozemkový majetek a dostat do pohraničí co nejvíce budoucích osídlenců. Z obsahu dekretu bylo zřejmé, že pokud se národní správci osvědčí, mohou počítat s převodem spravovaného majetku do jejich vlastnictví. Nejpočetnější proud národních správců směřoval samozřejmě do nejatraktivnějších oblastí, ať to již bylo jihomoravské pohraničí, jako je Znojmo, Moravský Krumlov nebo Mikulov, nebo v Čechách do okresů od Žatce přes Most až k České Lípě. Do podzimu 1945 tak národní správci zajistili většinu půdy německých rolníků, která měla vysokou kvalitu.

⁶² Pozn.: Rolnická komise měla také pořizovat seznamy osob, jimž se zemědělský majetek konfiskoval, a sestavovala osídlovací plány na příděl pozemků. V praxi byly rolnické komise touto náročnou prací často přetíženy, a proto tyto úkoly přebíraly orgány ministerstva zemědělství (včetně Národního pozemkového fondu a jeho regionálních poboček) nebo Národní výbory (správní komise).

Mezi první zájemce o zemědělský majetek v pohraničí patřila nepočtená skupina Čechů, kteří přežili okupaci na území obsazeném německými nacisty. V obcích zakládali národní výbory a stávali se prvními národními správci na hospodářstvích německých spoluobčanů. Druhá vlna osídlenců přišla z obcí a okresů, přimykajících se k protektorátní hranici. Za nimi se pak objevila třetí skupina národních správců ze všech okresů vnitrozemí. I když byli nejpočetnější, nemuseli se obávat, že na ně nic nezůstane, protože nabídka v té době stále ještě převažovala nad poptávkou. Někteří osídlenci přicházeli doslova s holýma rukama, jiní zanechali ve vnitrozemí malá hospodářství, ale v souhrnu šlo vesměs o reprezentanty sociálně nejslabších vrstev českého venkova – zemědělské dělníky, malé zemědělce, někdy i střední rolníky, lidi mladé, starší, občansky a národnostně bezproblémové, ale i dobrodruhy, osoby narušené a vesměs nespolehlivé. Ti poslední přicházeli do pohraničí s vidinou rychlého zbohatnutí a brzkého návratu zpět do vnitrozemí. Většina však hledala v pohraničí novou budoucnost v podobě usedlosti, která by nadlouho vyhovovala jim a jejich rodinám a dala jim jistotu nového domova, s lepšími podmínkami k práci a životu, než jaké jim poskytoval ten současný.

V letech 1945 – 1947 byl v českých zemích konfiskován majetek v celkové rozloze téměř 1.400.000 hektarů zemědělské a 1 milion hektarů půdy lesní. Do konce roku 1947 se především v pohraničí usídlilo na 150.000 uchazečů o půdu, kterým bylo přiděleno 1,2 milionu hektarů půdy. V úrodných a atraktivních oblastech proběhlo osídlení relativně úspěšně, problémy se však objevily především v horských a podhorských oblastech, kde byla hustota osídlení velmi nízká, a některá místa zůstala po odchodu Němců neobydlena.⁶³

⁶³ Kuklík, J. a kol.: Dějiny československého práva 1945-1989. 1. vydání. Auditorium Praha. 2011, str. 23

3.4.1. KONFISKACE NEPŘÁTELSKÉHO MAJETKU

Další nepřátelský majetek, pokud nebyl zkonfiskován podle rozsudků trestních soudů, dekretem č. 12/1945 Sb. nebo znárodněn zestátněním, propadl konfiskaci dnem 30. října 1945 podle dekretu prezidenta republiky ze dne 25. října 1945 č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy.

Návrh tohoto dekretu se připravoval již v roce 1944 londýnskou exilovou vládou, ten byl ale odložen na dobu po osvobození republiky. Následoval návrh nové osnovy dekretu, který byl sice vládou schválený, ale nikdy nenabyl účinnosti, neboť na základě usnesení vlády nebyl publikován a prezident republiky jej 25. října 1945 svým rozhodnutím zrušil. Důvodem byl fakt, že dekret o znárodnění průmyslového majetku, který navazoval na dekret o konfiskaci nepřátelského majetku, vymezoval jiný okruh osob, jimž bude konfiskován průmyslový majetek. Bylo proto nutno konfiskační dekret rozšířit o příslušný okruh osob, jejichž majetek se konfiskuje.⁶⁴ Tento dekret uváděl hlavní důvod ke konfiskaci – *„K částečné náhradě velikých škod a odčinění bezpráví, jež způsobily nepřátelské státy, nacistický a fašistický režim, národy německý a maďarský a jejich příslušníci Československé republiky, českému a slovenskému národu, národnímu hospodářství československému a právnickým osobám i jednotlivcům v Československé republice, bude konfiskován, pokud se tak již nestalo, pro Československou republiku bez náhrady majetek všeho druhu....“*.

Dekret č. 108/1945 Sb. již toto ustanovení neobsahoval, nicméně z textu účel dekretu jasně vyplýval. Dekretem tedy bylo bez náhrady zkonfiskováno výslovně pro Československou republiku majetek movitý i nemovitý, zejména i majetková práva (jako pohledávky, cenné papíry, vklady, práva nehmotná), který předchozími dekrety ještě zkonfiskován nebyl.

Tento konfiskační dekret upravil také zatímní správu jím konfiskovaného majetku a z hlediska ústředního jednotného řízení a usměrňování vnitřního osídlení též rozdělení tohoto majetku.

⁶⁴ viz zápis ze 49. schůze vlády, jednající o změnách textu dekretu o zajištění a konfiskaci nepřátelského majetku, podepsaného prezidentem republiky 14. srpna 1945 (13. bod programu)

Konfiskace se prováděla tak, že majetek, který v rozhodné době, tj. ke dni faktického skončení německé a maďarské okupace nebo ke dni 30. října 1945, byl ve vlastnictví určitých osob, se konfiskoval dnem 30. října 1945, kdy konfiskační dekret nabyl účinnosti, pro Československý stát. Konfiskace tedy nastala ex lege.⁶⁵ Doba mezi koncem okupace a účinností dekretu byla důležitá vzhledem k majetkovým převodům, které se mohly v tomto období uskutečnit. Konfiskace tak mohla postihnout i nové držitele původně nepřátelského majetku, kteří jej neoprávněně nabyli od skončení okupace do dne účinnosti dekretu. Naopak prováděcí pokyny ministerstva vnitra výslovně potvrdily, že se konfiskace nevztahují na majetek nabytý až po dni účinnosti dekretu.

Každý občan byl povinen oznámit místnímu národnímu výboru a příslušnému fondu národní obnovy druh a místo konfiskovaného majetku, o kterém ví. Tento majetek pak sepisovali referenti, které jmenovaly místní národní výbory. Toto hlášení muselo být odůvodněno a musely být označeny důkazní prostředky, případně sdělení svědků. K podávání hlášení byli občané vyzýváni veřejnou vyhláškou místního národního výboru.

O tom, jsou-li splněny podmínky pro konfiskaci, rozhodoval v prvním stupni zpravidla okresní národní výbor, jinak zemský národní výbor. Obvykle byl konfiskační výměr vyhlášen veřejnou vyhláškou, v případě, že se jednalo o Čecha nebo Slováka a jeho pobyt byl znám, musel mu být výměr doručen.⁶⁶ Konfiskaci poznamenal příslušný soud ve veřejných knihách a rejstřících na žádost Fondu národní obnovy. Po provedení soupisu místními a okresními národními výboru byl celý spisový materiál předložen příslušnému osidlovacímu úřadu. Tam byl konfiskát roztříděn a klasifikován ve spolupráci s hospodářskou radou. Poté, co byl tímto způsobem získán přehled o druhu a velikosti konfiskovaného majetku, bylo rozhodnuto o tom, které části konfiskovaného majetku měly být rozprodány zájemcům a které části tohoto majetku zůstanou rezervovány pro stát ke zvláštním účelům. Žádosti o přiděl drobného majetku byly podávány u místních národních výborů, pro přidělení středních majetkových podstat byly příslušné

⁶⁵ Viz např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 26.6.1946, sp.zn. Rv II 61/46:Ke konfiskaci majetku dochází již vyhlášením konfiskačního dekretu, nikoli teprve rozhodnutím příslušného okresního národního výboru.

⁶⁶ Kuklík, J.: Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“. Linde Praha. 2002. Str. 318

okresní národní výbory a pro přiděl majetku průmyslového a velikého byl příslušný zemský národní výbor.

Jak jsem již výše uvedla, předmětem konfiskace byl veškerý nemovitý i movitý majetek, který se na území Československa vyskytoval, pokud již nebyl zkonfiskován dekrety č. 12/1945 Sb., trestními rozsudky soudními nebo znárodněn zestátněním. Z konfiskace byl dle § 2 dekretu vyjmut pouze:

1. majetek potřebný nevyhnutelně k ukojení životních potřeb nebo k osobnímu vykonávání zaměstnání fyzických osob, jakož i
2. majetek, jehož v době po 29. září 1938 pozbyly pod tlakem okupace nebo v důsledku národní, rasové nebo politické persekuce osoby, jejichž majetek se podle konfiskačního dekretu nekonfiskuje.

Za konfiskovaný majetek se zásadně neposkytovala náhrada. Existovaly pouze dvě výjimky a to:

1. pokud se jednalo o právnické osoby, osobám, které na nich byly kapitálově zainteresované a nenáležely mezi osoby uvedené v § 1, náležela jim poměrná náhrada,
2. při konfiskaci celého majetku, který byl ve spoluvlastnictví osob „nespolehlivých“ a „spolehlivých“, náležela náhrada ve věci stejného druhu a stejné hodnoty jako jejich podíl, a nebylo-li to možné, pak náhrada peněžítá.

Dekret č. 108/1945 Sb., v odborné literatuře nazývaný také „Nezemědělský konfiskační dekret“ zřizoval při každém osidlovacím úřadě tzv. Fondy národní obnovy jako samostatné právnické osoby, kterým podléhal. Vládním nařízením č. 45/1946 Sb. z. a nař. ze dne 1. března 1946 byl vydán statut a jednací řád Fondů národní obnovy. Tyto úřady obstarávaly úkoly související se zatímní správou konfiskovaného majetku a jeho rozdělením. V čele každého Fondu stál předseda, kterého jmenovala vláda, a to na návrh ministra vnitra po slyšení předsedy osidlovacího úřadu. V době jeho nepřítomnosti jej zastupoval místopředseda, kterého jmenovala vláda na návrh předsedy Fondu po slyšení předsedy osidlovacího úřadu. U každého Fondu se zřídil Stálý poradní sbor, složený ze zástupců zúčastněných ministerstev. Fond činil především opatření

potřebná k zajištění veškerého konfiskovaného majetku, jeho zajištění, převzetí, úschově, udržování a správě. Sepisoval a vypořádal závazky, které ke konfiskovanému majetku náležely, a odevzdával ho novým přidělcům. Měl také právo dohlížet na hospodaření národních správců, požadovat jejich odvolání. Byl pověřen k podání podnětu ke zrušení neplatného rozhodnutí o přidělu. Fondy národní obnovy tedy plnily v otázkách týkajících se nakládání s konfiskovaným nezemědělským majetkem obdobné úkoly, jaké v zemědělském rezortu plnil Národní pozemkový fond.

Dekret o konfiskaci nepřátelského majetku byl – jak již bylo výše uvedeno – přijatý dne 25. října 1945. Příprava textu dekretu probíhala od léta 1945 souběžně s přípravou dekretů o znárodnění. Relativně pozdní schválení dekretu o nezemědělské konfiskaci tak přispělo nemalým dílem k tomu, že se především v pohraničí chopily příležitosti místní orgány, jež v tehdy velmi neuspořádaných poměrech mnohdy samy iniciovaly různé formy „revolučních konfiskací“. S takto získanými majetkovými hodnotami se však nezřídka zacházelo zcela nekontrolovaně a svévolně, jak tomu bylo zejména při právně problematických prodeích movitých věcí v dosavadním vlastnictví či užívání osob považovaných za státně nespolehlivé, o krádežích a různých defraudacích ani nemluvě⁶⁷. V pohraničních oblastech činila značné problémy i špatná odborná kvalifikace národních správců, která spolu s vlnou tzv. „zlatokopectví“ způsobovala rozsáhlé škody.⁶⁸

⁶⁷ VON ARBURG, A., STANĚK, T.: Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951. Dokumenty z českých archivů. Díl II. Svazek 1, Duben – srpen/září 1945. „Divoký odsun“ a počátky osidlování. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011, s.200.

⁶⁸ Kolik jich pohraničím prošlo, se už asi nikdy nepodaří zjistit. Představovali sice nežádoucí, ale vcelku přirozený jev provázející všechny zásadní společenské převraty spojené s rozdělováním majetků. Vyšetřeno bylo 2.459 případů a trestně byly stíhány 3.173 osoby, kterým bylo zabaveno jmění v hodnotě přes 160 miliónů korun.

4. DŮSLEDKY PŘIJETÍ DEKRETŮ

Pro začátek uvedu několik statistických údajů. Podle sčítání obyvatelstva k 1. prosinci 1930 bylo v České republice ze všech obyvatel 32,4% a na Moravě a ve Slezsku 22,8% příslušníků německé národnosti. Německé obyvatelstvo mělo nadpoloviční převahu v 3.397 obcích. Pokud se jedná o pohraničí obsazené v roce 1938 Německem, bylo na české straně odhadováno, že zde v roce 1930 žilo 2.822.899 Němců a 738.502 Čechů.

Mnichovská dohoda přinesla obrovské ztráty, které vážně narušily po staletí utvářený celek českých zemí. Československá republika ztratila většinu podniků báňského, sklářského, keramického, textilního a papírenského průmyslu, výroby bižuterie a přerušeny byly také hlavní železniční a silniční tahy. Stát přišel o jednu z nejprůmyslovějších oblastí ve střední Evropě – o území severních a severozápadních Čech s obrovským hnědouhelným revírem pod Krušnými horami, o „těžkou chemii“ v ústecké aglomeraci. Těšínský zábor ve prospěch Polska znamenal ztrátu více než 50% těžby ostravsko-karvinského kamenouhelného revíru.

Hned po okupaci bylo české obyvatelstvo zbaveno všech politických a národnostních práv. Úřední řečí byla pouze němčina. Hlavním prostředkem germanizace v ekonomické a sociální oblasti se stalo zabírání české půdy a zemědělských hospodářství, a to především prostřednictvím vnucené správy. Celkem bylo v okupovaném pohraničí zabráno českým vlastníkům asi 100.000 hektarů půdy. Podstatná část sudetských Němců okupaci pohraničí nadšeně přivítala. Sudetští Němci se stali německými říšskými občany. V hojném počtu přicházeli také do protektorátu. Jaké byly přesné počty obyvatel německého a českého národa na území České republiky na konci války, nelze s jistotou říci. Rekonstrukce podle vydaných potravinových lístků dokládá, že v květnu 1945 žilo v celém pohraničí 2.725.000 Němců, což bylo 82% z celkového počtu obyvatel.

Původní obsah válečné a odbojové konfrontace byl charakterizován důrazem na její antifašistickou, antihitlerovskou povahu. Ne proti německému národu či lidu byl veden tento zápas, říkalo se, ale proti Hitlerovi a jeho smečce. Postupem

doby, tak jak Německo vítězilo, aniž by se německý národ Hitlerově válce nějak podstatněji vzpíral, a tak jak rostl brutální ráz války a odkrývaly se její děsivé cíle i prostředky, podporované nebo aspoň udržované Němci v chodu až do jejich porážky, měnil se ráz boje Hitlerových protivníků stále zřetelněji na boj „proti Německu“, proti Němcům. V souvislosti s těmito skutečnostmi vznikla v obyvatelích neněmecké národnosti po skončení válečného běsnění touha po pomstě. Jeden z nejzávažnějších důvodů protiněmeckých nálad byly mimo jiné železniční transporty vězňů a válečných zajatců z koncentračních táborů, které ve své syrovosti dokazovaly zvěrstva páchaná nacistickým režimem. Nermalou úlohu v rozjitřování nacionálních emocí sehrály také veřejné projevy některých politiků i početné, často ovšem zveličené a zkreslené zprávy tisku a rozhlasu o nepřátelských postojích, protistátních akcích a různých přestupcích Němců, kteří se ještě zdržovali na československém území. Výsledkem těchto skutečností bylo, že na pořad dne přišlo potrestání provinilců, odsun a konfiskace.

Celkem bylo konfiskací získáno ve vnitrozemí 445 373 ha půdy, z toho 98 129 ha zemědělské a 347 244 ha lesní. Z ní bylo následně 99 535 ha přiděleno fyzickým osobám, 345 838 ha pak (zejména lesní půdy) státu a samosprávným korporacím. Z konfiskované půdy připadalo 371 149 ha na německou půdu a 74 224 ha na půdu českých zrádců.⁶⁹

V pohraničí českých zemí byla situace podstatně složitější. Konfiskačním zásahem zde bylo postiženo celkem 238 563 vlastníků, jimž bylo zkonfiskováno 1 306 941 ha zemědělské a 648 135 ha lesní půdy, tj. celkem 1 955 076 ha. Československému státu, veřejnoprávním korporacím, zemědělským družstvům apod. bylo přiděleno 416 987 ha půdy zemědělské a 600 344 ha půdy lesní, tj. 1 017 331 ha půdy veškeré.⁷⁰ Velkou část půdy (tj. zejména lesní) přitom získal konfiskací stát. Značná část méně hodnotné zemědělské půdy pak skončila v držení horských pastevních družstev.

⁶⁹ Koťátko, J.: Pozemková reforma v Československu, Ministerstvo informací a osvěty, Praha, 1949, str. 25.

⁷⁰ Koťátko, J.: Pozemková reforma v Československu, Ministerstvo informací a osvěty, Praha, 1949, str. 25.

Podle údajů ze začátku března 1949 se v první etapě poválečné pozemkové reformy zkonfiskovaly v českých zemích celkem 2 400 449 ha veškeré půdy, z toho 1 405 070 ha zemědělské půdy a 995 379 ha půdy lesní. Nešlo jenom o majetek Němců, ale také ostatních fyzických a právnických osob považovaných za státně nespolehlivé. V pohraničí bylo zkonfiskováno 1 306 941 ha zemědělské a 648 135 ha lesní půdy (na zemědělské půdě bylo postiženo 238 563 vlastníků). Němci přišli asi o 125 000 samostatných zemědělských závodů. V pohraničí se přidělilo 109 040 rodinám Čechů a dalších slovanských osídlenců (emigranti, reemigranti), jejichž živitel se do té doby zabýval zemědělskou činností, celkem 908 040 ha zemědělské půdy. Osídlencům smíšeného povolání bylo přiděleno celkem 29 705 ha. Ve vnitrozemí českých zemí se zkonfiskovalo celkem 98 129 ha zemědělské a 347 244 ha lesní půdy (na veškerou německou půdu připadlo 371 149 ha)⁷¹.

Zemědělské osídlování pohraničí probíhalo relativně úspěšně v úrodných a lukrativních oblastech. V horských a podhorských oblastech zůstávala hustota osídlení nízká. Mnohá místa byla vylidněna a hodnoty zanechané Němci nebyly plně využity. Značnou úlohu hrál i pokračující odsun německého obyvatelstva. Na podzim roku 1947 se objevily zprávy, že řada rodin zemědělských osídlenců pohraničí opouští a že se v brzké době uvolní nejméně 9.000 usedlostí. Některé obce (osady) zůstaly opuštěné od léta 1945, jiné byly osídleny nakrátko, další jen částečně. Rozsah neosídlené a neobdělané zemědělské půdy se odhadoval na 80.000 – 100.000 ha (šlo především o rezervní fond pro reemigranty nebo případné propachtování), ale vyskytly se rovněž údaje o celkem 200.000 nebo až 300.000 ha nevyužitých půdy. V září 1947 zůstalo údajně v osídlených obcích ještě 40.000 ha neobdělané zemědělské půdy a neosídleno bylo asi 4.800 zemědělských usedlostí ve vyšších polohách s horší kvalitou půdy⁷².

Nezemědělské osídlování se zaměřovalo na doplnění počtu zaměstnanců v průmyslu po odsunu německého obyvatelstva. Odhadované množství

⁷¹ Staněk, T.: *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia a Naše vojsko, 1991, s. 346.

⁷² Staněk, T.: *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia nakladatelství a Naše vojsko, 1991, s. 347.

potřebných pracovníků se pohybovalo okolo 360.000.⁷³ V některých průmyslových odvětvích převažovali němečtí zaměstnanci, hrozilo tudíž narušení výroby v důsledku odsunu. Z toho důvodu se odsun části německé menšiny pozdržel.⁷⁴ Dle předsedy osídlovacího úřadu Miloslava Kreysy se měl problém nedostatku kvalifikovaných sil vyřešit zřízením odborných škol, přeškolením zaměstnanců a vynětím části německých odborníků z odsunu. Průmyslové podniky v pohraničí byly rozděleny do tří skupin, z nichž u první bylo prioritou zachovat provoz, podniky z druhé skupiny mohly dočasně přerušit výrobu, a podniky ze třetí skupiny měly být postupně rušeny. Dočasným řešením pro řízení podniků se stala národní správa. V podstatě se jednalo o přechodný krok směrem k znárodnění podniků. Správce vykonával dozor, ale musel se podřizovat národnímu výboru. Do nezemědělského osídlování spadalo i přidělování drobných živností.

Znárodňovací dekrety zásadním způsobem proměnily vlastnickou strukturu Československé republiky. Jednalo se o rozsáhlé zásahy do předmnichovského pojetí soukromého vlastnictví. Znárodňování uskutečněné roku 1945 vytvářelo ekonomický systém, kde vedle sebe existovaly státní a soukromý sektor ekonomiky. Podle stavu zaměstnanců k 1. březnu 1947 bylo dekrety znárodněno 64% československého průmyslu.

Bylo znárodněno:

hornictví	100%
energetika	99,7%
hutnictví	99,5%
chemie	74,3%
kovoprůmysl	71,8%
keramický průmysl	63,5%
kožedělný a gumárenský	57,9%
papírenský	50,2%
textilní	47,7%
sklářský	39,2%. ⁷⁵

⁷³ Viz. Čapka, František – Slezák, Lubomír – Vaculík, Jaroslav: c. d., s. 122.

⁷⁴ Tamtéž, s. 119.

⁷⁵ Frejka, L.: Historie bojů o znárodnění československého průmyslu. 1. vydání. Orbis Praha. 1950, str. 28

Se znárodněním souvisely i další změny v ekonomickém uspořádání Československa, které přinesly snahu o plánování národního hospodářství a řízení těžby nerostných surovin, průmyslové i zemědělské výroby, zásobování či zahraničního obchodu. Jednalo se v první řadě o normy reagující na aktuální stav válkou zasažené a válce přizpůsobené ekonomiky, zároveň v nich již byly obsaženy zásadní systémové změny ekonomického systému přechodu od tržní ekonomiky ke státem regulované a plánované ekonomice socialistického typu. Dalším společným znakem těchto norem bylo, že musely reagovat na stav, který v ekonomické oblasti přineslo válečné zákonodárství reprezentované především nařízeními protektorátní vlády.⁷⁶

V procesu nezemědělského osídlování českého pohraničí lze vymezit tři úvodní etapy.⁷⁷ První etapou můžeme nazvat období od května do září roku 1945, kdy se jednalo o samovolný a dobrovolný nábor českých dělníků do podniků v pohraničí bez zásahu úředníků. Těchto osídlenců nebylo mnoho a jejich hospodářský význam nehrál významnější roli. Další fáze probíhala od konce září 1945 do října 1946. Během ní nastaly komplikace z hlediska výběru zaměstnání a také přidělování bytů. Tuto situaci měla vyřešit třetí část náboru, započatá listopadem 1946, kdy se měla zlepšit koordinace zajišťování pracovních sil.

5. ZÁVĚR

Dekrety presidenta republiky lze charakterizovat jako legislativní akty, které ve stavu ústavní nouze vznikaly a vstupovaly v platnost mimoparlamentní cestou. V tehdejší legislativním procesu se dekrety presidenta republiky tvořily a vyhlášovaly k návrhu exilové vlády, případně po slyšení Státní rady, po návratu na československé území k návrhu domácí vlády. Tvůrci návrhů byli významní představitelé Prozatímního státního zřízení v Londýně, a to exilová vláda, Státní rada, Právní rada i další činitelé. Všechny dekrety byly kontraskriptovány předsedou vlády, spolupodepsány příslušnými ministry a řádně publikovány ve Sbírce zákonů a nařízení Republiky Československé. Prozatímním národním

⁷⁶ Kuklík, J. a kol.: Dějiny československého práva 1945-1989. 1. vydání. Auditorium Praha. 2011. str. 29

⁷⁷ Tamtéž, s. 122.

shromážděním byly dekrety dodatečně projednány, schváleny a prohlášeny za zákon. Staly se nezpochybnitelnou součástí právního řádu Československé republiky.

Znárodnění se však netýkalo pouze osob německé a maďarské národnosti. Tato skupina dekretů nedopadala pouze na fyzické osoby, nýbrž jejich primárním účelem bylo postihnout majetek německého státu a právnických osob, které se podílely na vedení války či sloužily nacistům. Majetkový postih měl zasáhnout nejen Němce a Maďary, sankcionováni měli být všichni, kdo se provinili proti československému státu. U osob německé a maďarské národnosti se postih nevztahoval na nikoho, kdo mohl prokázat splnění podmínek pro zachování československého občanství. Ve své podstatě tedy nešlo o uplatnění kolektivní odpovědnosti.

Dekrety presidenta republiky i předpisy a opatření s nimi související bezprostředně po druhé světové válce však nepříznivým způsobem ovlivnily právní postavení německé menšiny u nás právě z důvodu „pomsty ne na fašistických a nacistických pomahačích ale na pomstě ve svých důsledcích kolektivní, na pomstě na celém německém národu. Podle mého názoru se tak staly základem mnoha diskriminačních a cíleně znevýhodňujících opatření vůči německému obyvatelstvu.

Konfiskace majetku německých fyzických a právnických osob byly již od londýnského přípravného období spojovány s československými reparačními nároky za škody způsobené německou okupací a druhou světovou válkou. Získání značných majetkových hodnot, které byly po válce v ČSR zkonfiskovány německému obyvatelstvu, znamenalo nemalý přínos pro hospodářský potenciál státu a současně zabezpečilo mnoha našim lidem na určitou dobu sociální vzestup. Převedení zkonfiskovaných majetkových podstat pod národní správu a posléze jejich ekonomicky nejvýznamnější části do znárodněného sektoru se stalo důležitým krokem na cestě k přebudování vlastnických vztahů a předpokladem socializační etapy po únoru 1948. Zvolený přístup narážel na určitý odpor těch skupin, které usilovaly o rozšíření prostoru pro svobodné podnikání, ale na druhé straně, a to bylo v dané situaci rozhodující, nacházel

širokou podporu v těch vrstvách společnosti, kterým i drobný přiděl zkonfiskovaných hodnot do vlastnictví poskytoval možnost zlepšení existenčních podmínek. Mnohé zkonfiskované hodnoty však byly zničeny nebo zchátraly a to mimo jiné z důvodu odsunu německého obyvatelstva.

Ekonomické obtíže způsobené odsunem byly patrné ve všech průmyslových i zemědělských odvětvích. Němci, kteří byli uznáni za tzv. nepostradatelné pracovní síly, odborníky a specialisty, ale také Němci podléhající pracovní povinnosti a přidělování převážně na málo přitažlivé práce, nestačili tyto mezery v kvantitě pracovníků vyplnit.

Znárodnění v Československu zapříčinilo zároveň nepřehlédnutelné mezinárodněpolitické a mezinárodněprávní komplikace. Tento krok vedl ke zhoršení vztahu mezi Československem a jeho západními spojenci a k dlouhotrvajícímu jednání o kompenzacích těch částí znárodněného majetku, které byly původně ve vlastnictví fyzických osob jiných států. Jednalo se o tzv. náhradová jednání za znárodněný majetek, k nimž se přidala i jednání o kompenzaci za majetkové konfiskace, znehodnocené finanční prostředky a pojistky a také za majetek, na který byla uvalena národní správa. Československý stát tu totiž často vyvlastnil zahraniční investici či jiný majetek cizinců a podle mezinárodního práva tak mohl učinit v těchto případech pouze za náhradu.⁷⁸

Poválečné konfiskace a obecně problematika takzvaných Benešových dekretů vyvolávají silné vášně. Je pochopitelné, že ostře byly dekrety odsouzeny německými a rakouskými autory, zvláště pokud jsou napojeni na prostředí Landsmannschaftu. Tvrdé až nemístné kritiky si vysloužily však i v domácím prostředí (např. Emanuel Mandler). Převažující domácí pohled by se však dal shrnout názorem, že přestože je nutné na takzvané Benešovy dekrety - a míněny jsou zejména ty konfiskační - nahlížet kriticky, není myslitelné je zrušit či výsledky poválečné doby plošně revidovat.

⁷⁸ Kuklík, J.: Do poslední pence. Československo-britská jednání o majetkoprávních a finančních otázkách 1938-1982. Vydání 1. Karolinum Praha. Praha 2007. Str. 7

6. SUMMARY

The issue of relations between Czechs and Germans, who have always lived in Bohemia and shared the same fate, particularly the question of radical intervention in the relatively peaceful community in the pre- and after the Second World War, occupies an important position not only in the history of Central Europe.

Germans in Bohemia represented a very populous group that was significantly affecting the Czechs economic, cultural and political life. Interaction and mutual influence of both nations had undoubtedly brought many positives, mutually beneficial results in the civilizational, cultural and spiritual areas. Many strong interpersonal relationships were formed during this period, but unfortunately they eventually resulted in open separation, caused by the escalation of unresolved disputes.

In any case, the acceleration factor of the situation was the rise of Nazism in Germany, its implementation among the numerous groups of Sudeten German population, the tragic experience of war and occupation and the overall situation, which was formed after the whole situation ended.

Nazi crimes, humiliation and abjection, the desire to atone for Munich and its aftermath led Czechoslovakians to the massive wave of anti-German hostility and nationalism.

The original content of the war and rebellious resistance was characterized by the emphasis on the anti-fascist and anti-Hitler character. Not against the German nation or the people was led this match, it was said, but against Hitler and his pack.

By and by, as Germany prevailed without the German people anyhow expressing the substantial resistance to the Hitler's war, and as the brutal nature of the war grew and its horrific goals and agents started to unveil, supported or at least kept running by the Germans until their defeat, the character of the Hitler's

opponents started changing from a battle against Germany to the battle against the Germans.

In connection with these facts a raging desire for revenge to the Germans started to grow in non-German nationality residents. In the notice of the Košice Government of 17 April 1945 was said: Give your hearts to erupt of the natural hate to the German kats..... Go and charge the Germans for all their barbarities and do not be compassionate with the German killers.”

Also, home political representatives demanded a radical setting with the Germans. In the proclamation, which on behalf of the Government was delivered on the 11th Radio May 1945 by Klement Gottwald, in the proclamation was reported “The New Republic will be Slavic state, the Republic of Czechs and Slovaks. Germans and Hungarians, who are so heavily guilty against our nations and the Republic, will be considered deprived of the citizenship and we will punish them severely..... Disable all the active Nazis, secure their property in favor of the nation and the state ... Ensure the properties of the Germans and all the traitors and collaborators and give it under our government..... In the country prepare confiscation of all the land that belonged to the alien nobility, Germans, traitors and collaborators.”

In this call – as it is clear from the wording of the seizure of properties - has been no talk about "guilty" persons, but about the Germans only.

And so it happened. Decrees of the President Edvard Benes, which were adopted in the connection with the confiscations, were conceived as to hit the traitors and enemies of the Republic of any nationality and ethnicity, who expressed this enmity during the depression and the war, people who intentionally and actively supported the German and Hungarian occupiers.

That was the law. However, the reality was often different.

Already during the liberation struggles and after their endings were created conditions, and that was not only along the borders, which allowed very hard, often inhumane dealing with the Germans, regardless of their personal guilt or

innocence. A great deal of attention is devoted to the decrees received during the assets seizure belonged to the relegated people. And this issue is devoted to the thesis.

My thesis is broken down into three basic units, which are then divided into smaller groups.

The first part was designed as an introduction to the problem and the introduction of the basic historical facts. First of all this work is to commemorate the Munich Agreement Act, as an attempt to avoid war with Germany.

This was followed by publication of an independent Slovak state, occupation of Czechoslovakia by the Nazi troops, and the declaration of the Protectorate of Bohemia and Moravia. The political elite emigrated and started working on creating an exile government.

The exile government was really created and started issuing decrees, that are sometimes, in a slight pejorative tone, occasionally being called "Benes".

But the fact remains, that the "Benes decrees" were by the constitutional law number 57/1946 Coll of 28.March 1946 about the Provisional National Assembly approved and declared as a law and thus became part of our legal order.

Among the decrees that were issued in the territory of already liberated Czechoslovakia, belong confiscation and nationalization decrees, which are the main topic of this thesis.

The confiscatory decrees are as follow No.

- 5/1945 Coll., The invalidity of some of the property rights negotiations from the lack of freedom times and next Oppression and National Administration of property of Germans, Hungarians, traitors and collaborators and some organizations and institutions
- 12/1945 Coll. Confiscation and accelerated allocation of agricultural property of Germans, Hungarians, as well as traitors and enemies of the Czech and Slovak nation of 21 June 1945

- 108/1945 Coll. Confiscation of enemy property and the Funds for the national reconstruction of 25 October 1945
- 50/1945 Coll. Arrangements in the film of 11 August 1945
- 100/1945 Coll. Nationalization of mines and some industrial enterprises of 24 October 1945
- 101/1945 Coll. Nationalization of certain enterprises of the food industry of 24 October 1945
- 102/1945 Coll. Nationalization of stock banks of 24 October 1945
- 103/1945 Coll. Nationalization of private insurance companies of 24 October 1945
- . 104/1945 Coll. Concern and corporate boards of 24 October 1945.

Part Two deals with the decrees noted above, the terms of their adoption, implementation strategies.

The consequences of ownership changes that were formed on the basis of the confiscation and nationalization decrees, addresses the third part of my work.

Czechoslovak state received a substantial value by the expulsion and expropriation of the German population.

The confiscation of the German property and its allocation satisfied mainly the underprivileged groups of the population inhabiting the borderlands.

The positioning of the confiscated substances under the national administration and then integrating them into the most economically significant part of the nationalized sector has become a major step towards transformation of property relations and measures to facilitate the massive onslaught of socializing after 1948.

With the nationalization related other changes in the economic system in Czechoslovakia which brought efforts about the planning of the national

economy and management of mining, industrial and agricultural production, supply and trade.

These standards were primarily reaction to the current state of war and war-affected economy, fundamental changes have also been included in the economic system of market economy transition from state-controlled planned economy and socialist type.

7. SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ

LITERATURA

- Program vlády Národní fronty Čechů a Slováků v obrazech. 1. vydání. Svět v obrazech Praha 1945
- Skála, H.: Co je znárodnění průmyslu. 1. vydání. Omnia Praha. 1945
- Konfiskace nepřátelského majetku (podle dekretu č. 108). Mladá fronta Praha. 1946
- Procházka, J.: Konfiskace majetku nepřátel a zrádců v ČSR. Nakladatelství Svoboda Praha. 1946
- Kořátko, J.: Konfiskace, rozdělování a osidlování půdy. Svoboda Praha. 1946
- Souček, V.: Znárodnění průmyslu v ČSR. Práce Praha. 1947
- Beneš, J.: Znárodněné smluvní pojištění. 1. vydání. Československý Kompas. Praha 1947
- Obdržálek, V.: Znárodněný průmysl v Československu. Orbis Praha, 1947
- Beneš, E.: Šest let exilu a druhé světové války. 6. vydání. Orbis, Praha. 1947
- Vodička, A., Blažek, M.: České pohraničí. Tiskové odd. Osidlovacího úřadu Praha. 1947
- Knapp, V.: Osidlovací právo hmotné. 1. vydání. Orbis Praha. 1949
- Frejka, L.: Historie bojů o znárodnění československého průmyslu. 1. vydání. Orbis Praha. 1950
- Otáhal, M.: Zápas o pozemkovou reformu v ČSR. 1. vydání. Československá akademie věd. Praha 1963

- Otáhalová, M., Červinková, M.: Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943. Acta Occupationis Bohemiae et Moraviae. Díl I. Praha: Academia, 1966
- Hlušíčková, R.: Boj o průmyslové konfiskáty v Československu v letech 1945-1948. 1. vydání. Práce, vydavatelství a nakladatelství ROH Praha. 1983
- Purš, J.: Obrysy vývoje československé znárodněné kinematografie (1945-1948). Čs. filmový ústav. Praha 1985
- Lhota, V.: Znárodnění v Československu 1945-1948. 1. vydání. Nakladatelství Svoboda. Praha 1987
- Staněk, T.: Odsun Němců z Československa 1945-1947. Academia, Naše vojsko. Praha 1991
- kolektiv autorů: Komu sluší omluva. Češi a sudetští Němci. 1. vydání. Erika. Praha 1992
- Kural, V.: Místo společenství konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938-1945). 1. vydání. Ústav mezinárodních vztahů Praha. Praha 1994
- Hilf, R.: Němci a Češi. Sousedství ve střední Evropě, jeho význam a proměny. 1. vydání. Prago Media News. Praha 1996
- Mandler, E.: Benešovy dekrety. Proč vznikaly a co jsou. 1. vydání. Libri, s.r.o. Praha 2002
- Kaplan, K.: Československo v letech 1945-1948. 1. část. 1. vydání. SPN Praha. 1991
- Seibt, F.: Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy. 1. vydání. Academia Praha. 1996
- Veber, V.: Židé v novodobých dějinách. Karolinum Praha. 1997
- Šulc, Z.: Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945 – 1995. 2. vydání. DOPLNĚK, Brno 1998
- Kuklík, J., Dejmek, J., Němeček, J.: Kauza: tzv. Benešovy dekrety. Historické kořeny a souvislosti. 1. vydání. Historický ústav Akademie věd ČR. Praha 1999
- Jaksch, W.: Cesta Evropy do Postupimi. Vydání první. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku. Praha 2000
- Kuklík, J.: Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“. Linde Praha. 2002

- Malý, K., Soukup, L.: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. 1. vydání. Karolinum Praha. 2004
- Čapka, F., Slezák, L., Vaculík, J.: Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce. vydání první. Akademické nakladatelství CERM. Brno 2005
- Gronský, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. Praha: Karolinum, 2005
- Kuklík, J.: Do poslední pence. Československo-britská jednání o majetkoprávních a finančních otázkách 1938-1982. 1. vydání. Karolinum. Praha 2007
- Jánošíková, P., Knoll, V., Rundová, A.: Mezníky českých právních dějin. 3. rozšířené vydání. Aleš Čeněk. Plzeň. 2010
- Kuklík, J.: Znárodněné Československo. Auditorium Praha. 2010
- Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V.: České právní dějiny. 2. vydání Plzeň: Aleš Čeněk, 2010
- Kuklík, J. a kol.: Dějiny československého práva 1945-1989. 1. vydání. Auditorium Praha. 2011

PŘÁVNÍ PŘEDPISY

- Konfiskace, správa a převod nepřátelského majetku. Zákony, vyhlášky, směrnice a pokyny. Svazek I. Právní odbor osídlovacího úřadu a Fondu národní obnovy. Praha 1947
- Plíva, S.: Soubor znárodnovacích přepisů vydaných v letech 1945-1951. MONTANEX Ostrava.
- Vysvětlivky k provádění dekretu presidenta republiky ze dne 21. června 1945, č. 12 Sb..... Příručka pro rolnické komise a národní výbory při provádění místního přidělového řízení. Praha 1945
- Nešpor, Z.: Nové předpisy o národní správě zavedené pro ohrožení chodu výroby nebo se zřetelem na znárodnění podniků průmyslových, stavebních, grafických a velkoobchodních. Tiskové podniky Ústředního svazu čs. průmyslu. Praha 1948

OSTATNÍ

- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp.zn. Rv II 61/46 ze dne 26. června 1946
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp.zn. R II 169/46 ze dne 5. února 1946
- Rozhodnutí Krajského soudu Karlovy Vary sp. zn. R 85/49 ze dne 12. října 1949

INTERNETOVÉ ZDROJE

- Server Poslanecké sněmovny ČR www.psp.cz
- Právní informační systém ASPI